

**РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ “СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ – СКОПЈЕ “
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ-СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ ОДБРАНА И МИР
СТУДИСКА ПРОГРАМА БЕЗБЕДНОСТ
НАСОКА - МЕЃУНАРОДНА БЕЗБЕДНОСТ**

Улогата на економската дипломатија во остварувањето на безбедноста

Mentor:

Проф.Др.Оливер Бакрески

Izrobotil:

Мартина Белеска

Скопје , 2021 год

Апстракт

Дипломатијата е клучна алка во остварувањето на политиката на една држава насочена кон остварување на националните интереси . Аналогно на тоа економската дипломатија придонесува во остварување на безбедноста на државата. Од тука акцентот на магистерскиот труд е ставен на утврдување на конзуларноста на економската дипломатија и безбедноста како и утврдувањето на клучните детерминанти кои влијаат на економската дипломатија.

Во овој контекст овој магистерски труд треба да одговори на две клучни прашања.

Прво, како дипломатијата придонесува во остварувањето на безбедноста ?

Второ, каква е меѓузависноста на економската дипломатија и безбедноста во случајот со македонската држава ?

Придонесот на економската дипломатија врз националната безбедност во доменот на спречување на економска активност насочена кон загрозување на националните интереси.

Клучни зборови: економската дипломатија, безбдност ,безбедносниот систем.

Abstract

Diplomacy is a key link in the realization of the policy of a country aimed at the realization of national interests. Analogous to that is economic diplomacy contributes to the realization of the security of the state. The emphasis of the master's thesis is on determining the consular nature of economic diplomacy and security as well as identifying key determinants influencing economic diplomacy.

In this context, this master's thesis needs to answer two key questions.

First, how diplomacy contributes to security ?

Second, what is the interdependence of economic diplomacy and security in the case of the Macedonian state?

The contribution of economic diplomacy to national security in the field of prevention of economic activity aimed at endangering national interests.

Keywords: economic diplomacy, security, security system.

Содржина

I ГЛАВА МЕТОДОЛОШКА РАМКА	6
1. Формулирање на проблемот на истражување.....	6
2. Досегашни истражувања	9
3 . Предмет на истражување	9
4. Цели и задачи на истражувањето.....	12
5. Основна хипотетичка рамка.....	13
7. Методи на истражувањето.....	14
II ГЛАВА БЕЗБЕДНОСТ.....	16
1. Поим Безбедност	16
2. Безбедноста како систем и функција	20
3. Видови безбедност	22
3.1. Национална и државна безбедност	22
3.2. Меѓународна безбедност.....	25
3.3. Колективна или заедничка и регионална безбедност	26
3.4. Интегрална безбедност	27
3.5. Глобална безбедност	28
4. Теории за безбедноста	30
2. Теории за современо концепирање на безбедноста	32
II ГЛАВА ДИПЛОМАТИЈА.....	36
1. Поим Дипломатија	36
2 . Видови дипломатија	38
2.1 Формална и неформална дипломатија.....	38
2.2. Тајна и јавна дипломатија	39
2.3. Превентивна дипломатија	41
2.4. Економска дипломатија	41
2.5. Воена дипломатија	42
2.6. Одбранбена дипломатија	43
2.7. Потреба од одбранбената дипломатија	44
2.8. Алиби дипломатија.....	45
2.9. Шатл дипломатија	45

2.10. Сајбер дипломатија	46
Дипломати	47
Дипломатијата во различни држави	48
IV ГЛАВА ЕКОНОМИЈАТА И ДИПЛОМАТИЈАТА	51
1. Економски развој и воена ефективност	54
2. Опрема	55
3. Вештина	59
4. Ендоген развој	62
5. Емпириска анализа	65
6. Економска безбедност	69
7. Економски закани по безбедноста	72
8. Поединци	72
9. Претпријатија	72
10. Држава	73
11. Животни потреби	74
V ГЛАВА МЕЃУЗАВИСНОСТА НА ЕКОНОМСКАТА ДИПЛОМАТИЈА И НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТА	76
1. Елементи на економската дипломатија	76
2. Неокласичната економска теорија	77
3. Глобализација и економска дипломатија	79
4. Нови димензии	80
5. Врска помеѓу економската дипломатија и економската безбедност	82
6. Економска дипломатија - алатка за зајакнување на економската безбедност	85
7. Студија на случај 1	89
Студија на случај 2	90
Студија на случај 3	90
ЗАКЛУЧОЦИ	91
Библиографија	101

I ГЛАВА МЕТОДОЛОШКА РАМКА

1. Формулирање на проблемот на истражување

Војната која претставувала средство за решавање на конфликтите по потежок пат со текот на времето избледува а исто така и меѓународните прописи ја забрануваат истата како средство за решавање на конфликтите. Во поново време се пристапува кон далеку подобар начин за решавање на проблемите меѓу државите преку мирно решавање на проблемите односно конфликтите со преговори, со директни средби меѓу претставниците на две или повеќе држави. Односно сето тоа е благодарение на дипломатијата.

Дипломатијата е најмоќен инструмент за претставување на државата на меѓународен план, не може да се замисли водење на политиката на било која држава без да постои сопствена дипломатска мрежа. Дипломатијата е поим со повеќе значења нивната заедничка допирна точка допира до сферата на меѓународните односи и надворешната политика. Зборот „дипломатија“ потекнува од грчкиот збор *diplōma* што значи двојно свиткан документ кој служи како доказ за завршени студии. Подоцна зборот примил друго пошироко значење, што означувало службен документ (меѓу другото и спогодби меѓу владетелите).¹

Поимот дипломатија исто така се поврзува со формалното посредување во меѓусебното комуницирање помеѓу државите, со одредби и правила што се однесуваат на официјалните органи коишто ги вршат тие работи, како и со вештина во јавното и тајното водење преговори меѓу одделни влади. Преносното значење на овој поим претставува мудро, внимателно и учтиво однесување. Се смета дека поимот дипломатија прв го употребил кардиналот Ришелје кој меѓу 1624 и 1642 бил поданик на кралот на Франција, Луј XIII. Во меѓународниот јавен промет поимот дипломатија се одомаќинил и втемелил

¹ Достинова Запрова Т, Сотирски Љ, Дипломатска организација, дејност и професија, Штип, 2014 стр.13

дури во почетокот на XIX век, додека претходно во текот на XVII и XVIII век бил само „државничка вештина“ регулирана со обичајното право.²

Мирот претставува универзална вредност и основен услов за раст, развој, егзистенција и постоење на било која национална економија односно држава. Во минатото државите сами воделе грижа за својот опстанок и за владеењето на мирот како важна категорија при водењето на државата но денес оваа ситуација е целосно изменета. Денес живееме во развиен систем на колективна безбедност каде што се среќаваме си една многу поинаква ситуација во ситуација каде што меѓународните прописи треба да се почитуваат односно државите имаат обврска да не пружат помош и да не даваат поддршка на државите кои се однесуваат спротивно од меѓународните прописи, односно ги кршат меѓународните прописи.

Дипломатијата во поширока смисла може да се дефинира како водење на меѓународни односи со мирољубиви средства. Во потесна смисла, дипломатијата означува водење на меѓународните односи од официјални претставници на државите, на меѓународните организации и на другите меѓународни актери.³

Дипломатијата во претставува политичка дејност, која може да претставува состојка на моќ на една држава, доколку е умешно и вешто поставена. Како средство за комуникација меѓу службениците, дипломатијата е наменета за промовирање на надворешната политика, преку формален договор или преку спогодба по мирен пат, со преговарање и договарање. Постојат размислувања дека дипломатијата е механизам на државата за остварување на сопствените интереси на меѓународен план, по мирен пат, преку воспоставување комуникација со други држави или меѓународни организации и други меѓународни актери преку организирање директни средби и водење преговори, се со цел остварување на националните интереси, политичките интереси, претставување на државата, исто така и развивање на пријателски односи кои одат во прилог на државата што ја претставува.

² исто

³ Ортаковски.В, Дипломатија,скрипта, Факултет за безбедност, Скопје, 2010, стр. 2 и 3

Некои истражувачи сметаат дека дипломатијата настанала во античкиот период, а можеби дури и многу порано се претпоставува дека терминот дипломатија почнал да се користи во ситуации, кога некој специјален пратеник на суверенот, носел некој превиткан (скриеннедостапен за секого) документ со себе, овластен да му го предаде на друг суверен. Носителот на дипломата залочнал да се нарекува дипломат⁴.

Економската дипломатија преставува еден од најзначајните современи методи имплементирани во работата на модерната дипломатија, што како процес започна во втората половина од дваесеттиот век. Нејзината примена предизвика мошне важни промени во формирањето на новата структура на делување на модерната дипломатија, затворајќи го јазот на дотогашната поделеност меѓу политичките и економските активности на амбасадите од една и економските претставништва од друга страна.

Како метод во работата на современата дипломатија, економската дипломатија преставува природен процес насочен кон задоволување на сè поизразните потреби на државите, предизвикани од техничко – технолошкиот развој на индустриското производство, сообраќајното поврзување на човештвото, а особено на потребата за изнаоѓање на нови пазари и унапредување на националните економии. Со својата активност, економската дипломатија претставува непосреден чинител во спроведувањето на надворешната економска политика на државата на билатерален и мултилатерален план, ставајќи ги постигнатите резултати во директна корелација со севкупниот општествено - стопански развој на државата.⁵

⁴ Нацев.З,Петрески.Т, Стратегиски проекции на Република Македонија во надворешната и безбедносната политика, ЕВРОПА 92 - Кочани, 2013, стр.73

⁵ Miletic. D, Ekonomska diplomatija, Pozicioniranje u vreme globalizacije. gmbusiness.biz/ekonomska-diplomatija-pozicioniranje-u-vreme-globalizacije посетена 20.06.2021. преземено од Марковски.Д, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија , Скопје 2017 стр.29

2. Досегашни истражувања

Истражувањата за дипломатијата и за економската дипломатија наведуваат неколку клучни фактори кои влијаат врз придонесот на истата во остварување на безбедноста. Тоа се: политичкиот систем, познавањето на економските состојби, степен на економска развиеност на земјата, каква е регулацијата на формалната економија, нивото на корупција, довербата во владата, даночниот морал. Во Република Македонија постои ограничен фонд на литература кој директно се врзува за економската дипломатија. Оттука, нашите анализи укажуваат на фактот дека има простор за истражување на овој сложен проблем од повеќе аспекти заради ефикасно функционирање на безбедносниот систем. Тоа значи дека е потребна суштинска разработка, анализа и синтеза на повеќе прашања кои поблиску или подалеку ја детерминираат оваа област.

Резултатите од ова истражување треба да ја потврдат оправданоста, но и фактот дека економијата остава силни влијанија врз структурата и определувањето колкави и какви трошоци ќе бидат наменети за потребите на безбедносните системи. Исто така, истражувањето треба да резултира со имплементирање на излезни решенија во услови на тешка економска криза со што ќе се обезбеди безбедносниот систем да си ја остварува непречено својата функција.

3. Предмет на истражување

Големите потреси што ги доживуваат модерните општества како последица на длабоките промени во правниот, и политичкиот систем, промени во економската и социјалната структура, природните катастрофи, гладот и сиромаштијата, војната и други појави што предизвикуваат пак промени во структурата на населението и големи присилни движења на населението-миграции, егзодуси, нужно стануваат фактори со сила и значење за развојот на економијата.

Предмет на ова истражување ќе биде прашањето за импликациите кои ги продуцира економската рецесија во однос на буџетските трошења за потребите на безбедноста и особено улогата на економската дипломатија во остварување на безбедноста. За да може да ја направиме потребната анализа потребно е најнапред да ги анализираме состојбите во економијата и трендовите на буџетските трошења на светско ниво, проблемите, потешкотиите, организацијата, структурата на трошоци, очекувањата и социјалната акција. Ова ќе биде направено со цел да се согледа дали постои одредена методологија која е особено важна заради ефикасност на безбедносниот систем.

Дефинирањето на предметот на истражување ќе се изведе постапно од причини што предметот во себе содржи и подпредмети.

Од аспект на нашето истражување ќе ги објасниме следниве поими:

- **Безбедноста** е состојба во која е осигуран урамнотежениот физички, духовен, душевен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос на другите поединци, општествени заедници и природата или безбедноста во суштина претставува иманентен структурен дел на општеството што во себе вклучува определена состојба, односно определени особини на состојбата, а исто така и дејност, односно систем.⁶
- **Безбедносен систем**- во голема мера безбедносниот систем е детерминиран од спецификите на организирањето на самата држава и се базира на историскиот развој на државата а се создава како потребата на државата да се изгради систем на национална безбедност кој ќе биде во функција да се справи со потенцијалните безбедносни закани.

Дипломатија - во основа претставува политичка дејност, која може да биде состојка за моќ на една држава, доколку е умешна и вешта. Како средство за комуникација меѓу службениците, дипломатијата е наменета за промовирање на надворешната политика, преку формален договор или преку спогодба по мирен

⁶ Котовчевски. М, Национална безбедност на Република Македонија, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје, 2000. Стр. 21.

пат Дипломатијата е механизам на државата за остварување на сопствените интереси на меѓународен план, по мирен пат, преку воспоставување комуникација со други држави или меѓународни и супранационални организации и други меѓународни актери, организирање директни средби и водење преговори, со цел остварување на националните интереси, реализирање на политичките интереси, претставување на државата, развивање на пријателски односи и други активности кои одат во прилог на државата што ја претставува.

Економска дипломатија Државите настојуваат да го зголемат економскиот потенцијал, како би се стекнала со што поголемо богатство и општествено влијание во регионални или меѓународни рамки. Кон овој тип на дипломатија е насочена и нашата држава со проектот “ИНВЕСТИРАЈТЕ ВО МАКЕДОНИЈА”. Во овој проект е вклучен највисокиот државен врв кој организира презентации на условите коишто ги нуди државата за инвестирање во Македонија на развиените земји од светот кои се заинтересирани за инвестирање.

Комплексноста претставува хоризонтална и вертикална развиеност на организацијата, односно нејзина диференцираност. Индикатори на комплексноста на некоја организација се бројот на подредени на секое организациско ниво, што најдобро се гледа од распонот на контролата.

- **Економската рецесија** е состојба која остава негативни импликации врз процесот на планирање и оставрување на посакуваните резултати како последица од истиснувањето на реални пари за други намени како реална потреба да се намали губитокот. Генерално рецесијата претставува забавување на економската активност во една земја за определен временски период, или намалување на деловниот циклус. За време на рецесија многу макроекономски индикатори варираат на сличен начин. Продуктивноста мерена преку Бруто домашниот производ (БДП), вработувањата, инвестициите, искористувањата на капацитетите, приходите во домаќинствата и бизнис профитите се намалува за време на рецесија.

- **Глобализацијата** - развој на финансиските, информатичките и комуникациските системи кои се глобални и ги надминуваат националните граници. Со Глобализацијата денешниот свет во кој што живееме „станува се помал,, Одредени растојанија за кој што во минатото беа потребни неколку месеци, недели денес се совладуваат во часови и минути. Информациите кружат за помалку од минута околу земјишната топка. Но не е се така позитивно, новите модерни воени технологии можат да го загрозат било кое место на планетата, лесно достапни информации за изработка на бомби и останати експлозивни средства, масовна пропаганда, невозможна контрола на комуникациите и интернет содржините итн. Националната безбедност станува се повеќе илузорна и безначајна, односно се помали се шансите националните држави сами да ја обезбедат и гарантираат сопствената безбедност од се подеструктивните глобални закани.

4.Цели и задачи на истражувањето

Истражувањето има за цел да даде придонес во објаснувањето за придонесот на економската дипломатија врз националната безбдност во доменот на спречување на економска активност насочена кон загрозување на националните интереси.

Истражувањето, има *основна, научна и практична* цел.

Основната цел на ова истражување е добивање теоретски и емпириски сознанија за економската безбедност и економската дипломатија и придонесот кон безбедноста која во повеќеслојно значење претставува формулација и имплементација на надворешната политика, односно техниката на надворешната политика во која се остварува сензитивна професионална активност.

Научната цел на ова истражување е да се изврши научна дескрипција и научно објаснување на феноменот на економска безбедност со посебен осврт на економската дипломатија која е насочена кон обезбедување специфични и широки интереси, а самата дипломатска активност е наменета за унапредување на националните интереси.

Практичната цел на ова истражување е обезбедување на основни сознанија со кои може реално да се согледа и процени улогата на економската дипломатија и кој е нејзиниот придонес во остварување на националната безбедност особено ако се знае дека со текот на годините, прогресивно се прошири на нови области во политиката, влегувајќи во неизвесни политички територии.

5. Основна хипотетичка рамка

Врз основа на општиот пристап на проблемот и врз основа на веќе поставените цели на истражување ќе ја поставиме следната генерална хипотеза: Економската дипломатија преку обезбедување на специфични национални безбедносни цели придонесува за ефектуирање на барањата на безбедносниот систем заради негова поголема ефикасност и функционалност. Покрај општата хипотеза ќе бидат определени следните поединечни хипотези:

1. Економската дипломатија претставува важна алатка за да се обезбедат оперативните побарувања на безбедносниот систем во насока на осигурување на поголема безбедност.
2. Ефикасното дејствување на безбедносниот систем е условено од информации кои континуирано и навремено треба да се обезбедат од релевантните субјекти, а секако свој придонес има и економската дипломатија;
3. Поврзаноста помеѓу субјектите задолжени за дипломатија е неминовна и е условена од потребата за заедничко планирање и извршување на заеднички задачи;

4. Економската дипломатија зависи од пристапот на државата за нејзино етаблирање во рамките на амбасадите но и во другите економски претставништва.
5. Организирањето на економската дипломатија претставува дел од процесот на стекнување статус и идентитет на меѓународната арена, односно репрезентативност на сопствената државност.
6. Поради комплексноста на интеракцијата помеѓу субјектите во меѓународните односи, амбасадите не можат самите да ги застапуваат сферите на интерес на одредена држава и нивното ексклузивно право на застапување се префрла и на другите видови претставништва.

7. Методи на истражувањето

Со истражувањето ќе се опишат определени состојби и тенденции за местото, улогата значењето и влијанието на економската безбедност врз националната безбедност во доменот на обезбедување на потребните информации од национален безбедносен интерес.

Од методолошка гледна точка ова истражување, имајќи ги во предвид целите има:

Експликативен карактер - теориско истражување кое се однесува на економската безбедност и економската дипломатија кои се насочени кон обезбедување специфични и широки интереси,наменети за унапредување на националните интереси.

Дескриптивен карактер - целта е да се даде поширок опис и разработка на позитивното и негативното влијанието на економската безбедност врз националните интереси.

Структурален карактер - има за цел да го одреди составот на појавата и улогата на економската безбедност и нејзиното влијание врз националните интереси.

Имајќи ја во предвид комплексноста и повеќедимензионалноста на ова истражување, изборот на методите за анализа на добиените податоци, ќе се врши според карактерот и целите на овој труд. За таа цел ќе биде применет **Интегралниот** (квантитативно - квалитативниот и аналитичко - синтетичкиот) пристап, со утврден аналитички концепт за потврдување на веродостојноста на мисловната активност, ќе ја имаат носечката улога во анализата и презентирањето на проблемот.

Во ова истражување ќе бидат користени секундарни извори на податоци, нормативни и правни акти, политички документи, договори, протоколи, заклучоци итн. Попотреба ќе се спроведе и емпириско истражување со избрана целна група за добивање на релевантни податоци.

За изведување на овој метод ќе се изработи посебен протокол за споредбена анализа на актите, ќе се изработи целосен список на акти кои ќе се анализираат, институции временски периоди итн.

Во фазата на прибирање на податоци за анализа ќе се искористат истражувања кои се направени во минатиот период за кои постои соодветна додатоцијата.

Фазата за анализа на податоците сеобработуваат веќе добиените информации, нивна селекција, разгледување, анализирање, оценка и усвојување дали податоците содржајно се однесуваат на проблемот на истражувањето и дали правилно ја изразуваат насоката на проблемот – појавата .

Користејќи го компаративниот метод се извршува делумна квалитативна и квантитативна селекција и анализа на прибраните податоци. Врз основа на добиениот теоретски материјал, може да се утврди степенот на варијабилноста на промените и состојбите што се истражуваат и се утврди нивната детерминираност.

II ГЛАВА БЕЗБЕДНОСТ

1. Поим Безбедност

Но, што е безбедноста? Безбедноста е сложена појава. Неколку погледи за поимот безбедност, веројатно ќе не упатат на дилемите. Така според Radosav Gaćinović етимолошки набљудувано, изразот безбедност потекнува од латинскиот збор *securitas - atis*, што значи безбедност, отсуство на опасност, извесност, самодоверба, храброст, заштитеност (*securus* лат. - сигурен, безбеден, сигурен, храбар, уверен, постојан, цврст, предан, вистинит, итн.).⁷

Назначениот термиолошки израз послужил како фундамент во теоретското изучување на проблемот на безбедноста. Според него, во англискиот јазик се користат два изрази: *security* и *safety*. Овде посебно се нагласува дека терминот *security*, најчесто се користи да се означи „националната безбедност” (*secure* - сигурен, да осигура) - *national security*, што имплицира на остварување и чување на државниот националниот интерес. Со терминот *safety* пак, се означува способност за дејствување, за избегнување на несакани безбедносни ситуации или импликации. Оттаму се извлекува констатција дека безбедноста е состојба во која се наоѓаат правните субјекти, т.е состојба на релативно присуство или отсуство од загрозувањето и/или спроведувањето на правните субјекти за кои е одговорна државата.⁸

Секој автор различно го дефинира поимот безбедност, Безбедноста според професорот Котовчевски е состојба во која е осигуран урамнотежениот физички, духовен, душевен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос на другите поединци, општествени заедници и природата или безбедноста во суштина претставува иманентен структурен дел на општеството што во себе вклучува определена состојба, односно определени особини на состојбата, а исто така и дејност, односно систем.⁹

⁷ Gaćinović. P, Класификација безбедности, НБП, бр.2/2007 стр.3 и 4

⁸.Милитећ.С, Полицијско право, Полицијска академија Београд, 1997

⁹ Котовчевски.М, Национална безбедност на Република Македонија, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр.21.

Во меѓународното право не постои општоприфатена дефиниција на поимот за безбедност, ниту во некои посебни под елементи, како што е на пример поимот за тероризам¹⁰

Според професорите Милутин Срдиќ и Љубиша С Адамовиќ поимот безбедност потекнува од латинскиот збор *securitas* што значи сигурност, отсуство на опасност, извесност, самоувереност, заштитеност. Овој израз претставува основа за употреба во теоретското изучување на оваа проблематика, во рускиот јазик се присутни термините безбедност и безопасност при што првиот се толкува како отсуство на материјално сиромашно, а вториот ја дефинира безбедноста како отсуство на загрозеност.¹¹

Гледано преку меѓународното стојалиште „безбедност значи пред се заштитата на територијалниот интегритет и суверенитет на одредена држава“.¹²

За да биде безбедноста во целосна функција на државата, а со тоа да се обезбеди целокупна безбедност на сите државни сегменти и поединецот потребно е правилна селекција на целокупните политичките интеракции и нивно детално проучување. За да се постигне сето ова потребно е да се дефинираат поимите : **општество, држава и безбедносен систем.**

Луѓето отсекогаш живееле во социјални заедници организирани како општества и држави. Во сите овие заедници е воспоставен правен поредок и правен ред. Тоа е еден од најглавните услови да непречено и хармонично се одвива социјалниот живот меѓу луѓето и институциите, Поимите: општество, држава, безбедносен сектор објективно постојат и се поврзани и не можат да постојат и да функционираат одделно едно без друго.

- Општеството е многу сложена социјална средина, творба во рамките на државните граници. Под поимот општество, во најопшта смисла се подразбира: Заедница на луѓе кои живеат на определен простор, на определена територија, кои споделуваат

¹⁰ Гађиновић. Р, Антитероризам, Партнер.Д, Београд, 2006, стр.23-28

¹¹ Srdić.M, Adamović.Lj. S Политичка Енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975

¹² Јеглиќ.П,Системска функција и обрамбени механизми при пружање сигурносни друштвеним заедницама, прирачнику, Загреб,1991

заедничка култура и се чувствуваат себеси како составни делови на одредена и посебна целина.¹³

Под поимот држава се подразбира: Сложена творба од збир на институции што имаат власт да донесуваат правила кои го раководат општеството.¹⁴

Според Макс Вебер државата е единствена што има монопол врз легитимна употреба на насилство во рамките на една територија.¹⁵

Безбедносниот систем е детерминиран од спецификите на организирањето на самата држава и се базира на историскиот развој на државата се создава како потребата на државата да се изгради систем на национална безбедност кој ќе биде во функција да се справи со потенцијалните безбедносни закани.

Безбедноста како поим, во нејзиното традиционално и современо значење, се поврзува со различни активности на поединецот и на државата насочени кон обезбедување на опстанокот. Така да ако целта на безбедноста е државата, тогаш станува збор за национална или државна безбедност, додека ако целта преставува регионот, дел од светот, целиот свет тогаш станува збор за регионална, меѓународна, светска трансдржавна или глобална безбедност.

За да безбедноста е во потполност функција на државата, а со тоа да се обезбеди целокупна безбедност на сите државни сегменти а со тоа и на поединецот потребно е правилна селекција на сите политички интеракции и нивно детално проучување. Но, за да се оствари ова потребно е да се дефинира и познава поимот општество, држава и безбедносен систем. Познато дека луѓето во светот отсекогаш живееле во социјални заедници кои се организирани како општества и држави.

¹³ Маршал .Г, Оксфордски речник по Социологија, МИ-АН, Скопје, 2004, стр.339

¹⁴ Исто , стр.113

¹⁵ исто, стр.774

Во овие заедници воспоставен е правен поредок и врз основа на него и правен ред.

Тоа е еден од главните услови да се одвива хармонично социјалниот живот меѓу луѓето и меѓу институциите.

Безбедноста како поим ги вклучува следниве безбедносни концепции :

-Структурална теорија за безбедноста ,

Реалистичка теорија за безбедноста,

Функционална и структурално– функционалистичка теорија за безбедноста ,

Дијалектичка теорија за безбедноста ,

Системска теорија за безбедноста,

Формална теорија за безбедноста.

На овие теории се додаваат идеалистичката и либералната теорија и теорија на меѓузависност во односите. Овие либерално- идеалистички доктрини се во тесна врска со функционализмот ,доктрината на меѓузависност (во безбедноста) се сведува на структурално -функционалистичко објаснување на безбедноста ¹⁶.

Човекот како рационално суштество постојано е опкружен со техничко-технолошки и општествени состојби. Токму тоа опкружување ги создава изворите на својата ранливост форма на процесикои, според нивното постоење го загрозуваат општествениот поредок,материјалните добра и еколошкиот систем воопшто. Ако човекот не е во состојба да се заштити тој станува жртва дури со најмал интензитет на ранливост.

¹⁶ Luard. E, Basic texts in International Relations, St. Martin's Press. 1993, str. 552-559. И C.W. Kegley Jr, Controversies in International Relations theory, St. Martin's Press. 1995. str. 25-35

Поради сето ова , човекот се залага за подобра заштита бидејќи ќе биде подобро и побезбедно со неа.¹⁷

2.Безбедноста како систем и функција

Безбедноста како феномен е многу сложен и комплексен поим што предизвикува различни мислења и толкувања за истиот. Под поимот безбедност се подразбира определена состојба, организација, функција или систем. Безбедноста дефинирана како **систем** подразбира збир од поврзани делови или нешта што образуваат целина или заедно складно функционираат. Додека како **функција** преставува право и должност на општеството и државата да вршат дејности за постигнување на определени цели кои се воспоставени и утврдени со основниот акт на земјата – Уставот.

Уставот е највисок политички-правен документ си кој се генерираат основните права и слободи на граѓанинот и се уредуваа основите на политичкиот, правниот и општествениот систем како целина.

Настојувањето за воспоставување состојба на безбедност преставува цивилизациска и културна категорија која ги опфаќа сите аспекти на современата безбедност: економски, социјални, културни, политички, еколошки, воени, одбранбени и итн. Безбедноста можеме да ја третираме како состојба во која е осигурен урамнотежениот физички, духовен, душевен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос кон другите поединци, општествени заедници и природата¹⁸

Толкувањето на Безбедноста како феномен е многу сложено, комплексно и повеќеслојно што допринесува до најразлични дефиниции и мислења за поимот безбедност што честопати се поистоветува исто така и со систем, организација, функција или состојба. Меѓународно општоприфатена дефиниција и изработена во рамките на ООН во 1985 година вели дека: „Безбедноста е состојба во која државите сметаат дека нема опасност од

¹⁷Бакрески.О,Ахиќ.Ј ,Наѓ.И , Приватен безбедносен сектор во ЈИЕ,Комора на РМ за приватно обезбедување , Скопје ,2019,стр.10-12 преземено од Бакрески.О, Барџиева Миовска.Л, Дипломатијата и безбедноста,Филизофски факултет -Скопје ,2021, стр.25

¹⁸ Котовчевски.М,Национална Безбедност на РМ – 1 дел,Скопје, 2000год,стр.21.

воен напад, политички принуди или економски присили така што можат слободно да се развиваат.¹⁹

Основна функција на безбедноста како неразвоен атрибут на државата преставува заштита на виталните вредности на општеството. Исто така таа се остварува преку две функции на делување:

1. **Превентивна функција** – Државата со своето постоење и правовремено ангажирање претставува инструмент за одвраќање на сите обчлиц на загрозување.

2. **Репресивна функција** – Со отстранување на причините на опасноста и со елиминирање на носителите по пат на примена на сила на правно дозволен начин.²⁰

Како функција – безбедноста претставува неразвоен атрибут на државата и подразбира целосно извршување на работите на безбедноста, заради остварување на безбедносната дејност функција на создавање на оптимални предуслови за непречен развој на општеството, без разлика на општественото уредување, политичкиот систем и обликот на власт.²¹

Значајно скоро за сите држави е тоа дека тие имаат слични цели:

Обезбедување и заштита на државниот интегритет и суверенитет, Водење на меѓународната политика и меѓународните односи, Обезбедување и заштита на независноста и територијалната целокупност, Остварување и заштита на слободите и правата на граѓаните, Системот за безбедност како функција во една држава може да биде различно организиран, разликуваме три основни модели и тоа:

1. Систем за безбедност заснован врз чисто воени- принципи на заштита и типично милитантни облици на воена организација.

2. Систем за безбедност заснован на класичната државана заштита.

¹⁹ Табиќ .Б, Несврстаност и меѓународна безбедност, ЦОССИ, Белград 1989 стр.21.

²⁰Котовчевски.М, Национална Безбедност, Скопје, 2015год, 15,16 стр

²¹ исто 16 стр

3. Систем за безбедност како облик на координација и кооперација на државниот , односно општествениот механизам на заштита (систем во кои отпочнуваат процеси на поопштествување на безбедносната функција).²²

3. Видови безбедност

3.1. Национална и државна безбедност

Безбедноста на државата (state security), односно концептот на национална безбедност (national security) припаѓа во таканаречените традиционални пристапи кон безбедноста. Во неговиот интерес, односно во неговиот центар се наоѓа опстанокот на суверената држава, односно нејзината територија и независност кои се штитат со воените капацитети и со способноста да се одврати воената агресија или на истата успешно да се одговори.²³

Сè повеќе во современиот свет националната и државната безбедност опфаќаат еден широк дијапазон на проблематики, задачи за решавање и цели. Секако, кога се зборува за национална се мисли исто така и на државна безбедност, односно двата поим се еквиваленти сами по себе, бидејќи во светот не постојат држави – нации (составени од една националност), туку држави во кои преовладува одредена националност што е честопати доминантна по број(не секогаш)и коегзистира заедно со една или повеќе различни националности во помала застапеност.²⁴

Постојат повеќе дефиниции за национална безбедност, и во глобала ги дефинираат мерките што ги презема државата за да ја обезбеди својата безбедност и безбедноста на своите граѓани, а во најопшта смисла националната безбедност се дефинира како безбедност на политичкиот народ²⁵

²² исто стр.17,18.

²³ Yuksel. Y, Tere. F, Citizen satisfaction with police and community policing, European Scientific Journal, Vol.9, No14, 2013, стр. 5-6.

²⁴ Кековиќ.З. Интегрална безбедност и пословно-безбедносни менаџмент, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2003, стр.71

²⁵ Grzold. A , Medjunarodna sigurnost, Tiskara "Puljko", Zagreb, 1988, стр. 234

Државата треба да се адаптира да пронајде нови начини соодветно да реагира на глобалните економски трендови што можат позитивно да влијат но можат и да и наштетат на нејзината безбедноста на своите граѓани .

Државата постојано се адаптира на новите услови на глобализацијата и на новото сложено меѓународно опкружување кое носи со себе и нова изменета функција на националната безбедност. Многу од авторите тврдат дека терминот глобализација подразбира „слабење на државните структури и на автономијата и моќта на државата“²⁶

„Вродените“ противречности на овие државни улоги се повеќе се продлабочуваат и нивното негативно влијание се мултиплицира во време на промена или криза. Променатата улога на државата (ослабната или зајакната) ја присилува да се приспособи и да изнајде нови начини да реагира на новите глобални економски трендови кои често пати можат да и наштетат на нејзината безбедност. Во овој контекст значајно е да се потенцира и трансформацијата на политичката на идентитетот. Поединците често пати го „губат“ идентитетот или се оддалечуваат себеси од нивниот „државен идентитет“ и се помалку се идентификуваат со својата држава а многу повеќе се идентификуваат со голем број недржавни групи. Тоа претставува уште еден сериозен удар врз концептот за национална држава бидејќи во голема мера се еродира патриотизмот и национализмот на граѓаните-значаен фактор за идентификација на граѓаните со вредностите на модерната држава и привлекување на нивната лојалност.²⁷

Националната безбедност ги опфаќа, безбедност на националната територија која го вклучува воздушниот простор како и територијалните води потоа заштита на луѓето , одржување на националната сувереност како и нејзино зачувување и остварување на основните функции на општеството социјални, политички, културни, економски и стопански.

²⁶ Ulkic, B, World Risk Society, Polity Press, Backwell Publishers, Cambridge, UK, 1999

²⁷ Котовчевски. М, Котовчевска В. од интегрална кон национална безбедност International Journal Vol. 28.6 December, 2018 стр. 1793

Кога зборуваме за државната безбедност, зборот безбедност има две значења

1. значење за националната безбедност
2. значење на државно застапништво, односно како збир на дејности со кои државата системски ја осигурува безбедноста на ниво на целокупното општество.²⁸

Класичните извори на загрозување на националната безбедност во голема мера се збогатени со нови и уште поопасни загрозувања: економски кризи, етнички судири, миграции, еколошки катастрофи, глобални климатски промени, терористички и криминални дејности и уништување на околината. Суштински променетите состојби и тенденции во сферата на заштитата на поединците и општеството во современата меѓународна заедница, неминовно ја наметнуваат и потребата за дефинирање на безбедноста.²⁹

Живееме во општество каде опкружувањето станува се посложено и понесигурно во кое покрај традиционални закани се појавуваат и нови закани кои што не можат лесно да се контролираат. Со развојот на општеството се зголемува и потребата на државата да ги заштитува своите граѓани, заштита од асиметричните закани, глобалниот тероризам, организираниот криминал и др закани.

²⁸ Котовчевски.М,Национална безбедност на Република Македонија, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр.28

²⁹ Yuksel.Y, Tere.F, Citizen satisfaction with police and community policing, European Scientific Journal, Vol.9, No14., 2013, стр. 10

3.2.Меѓународна безбедност

Кога безбедноста се однеува бна глобалната меѓународна заедница , тогаш таа претставува меѓународна односно светска безбедност.

Меѓународната безбедност не претсавува само обичен збир на националните интереси, туку подразбира и освојување на определени вредности како и во меѓународните односи така и во односите во самата држава.³⁰

Во 17, 18 и 19 век можеме да заборуваме за „стратегијата на рамнотежа на силите,, како еден вид на меѓународна безбедност , меѓународната безбедност своите корени ги влече од периодот помеѓу двете светски војни, кога се дефинира како збир на национални безбедносни на државите во светот. Ваквото дефинирање во денешниот свет не е прифатливо повеќе поради тоа што таа во себе ги содржи исклучиво националните безбедносни вредности на државите и ги апстрахира општите безбедносни вредности на општеството. Во суштина станува збор за состојба во меѓународните односи во која нема страв од меѓусебен напад и загрозување на темелните вредности на националната безбедност на секоја држава однадвор, а се со цел да се обезбеди состојба во која една држава нема да смета дека несигурноста на соседите значи и сопствена несигурност. Таа се дефинира веќе не само како обичен збир на национални безбедносни, туку и подразбира освојување на определени вредности како во меѓународните односи, така и во односите во самата држава. Меѓународната безбедност е збир на мерки што го осигуруваат опстанокот на сите држави а со тоа и е предуслов за опстанок и развој на самата меѓународна заедница.³¹

³⁰ Котовчевски.М ,Национална Безбедност „Скопје, 2015год, 15,16.стр

³¹ Hendrickson.D.Karkoszka.A, The challenges of security sector reform: Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI Yearbook, 2002, стр. 229-230

3.3. Колективна или заедничка и регионална безбедност

Со глобализацијата светот „станува се помал,, односно се повеќе се употребува терминот „глобално село,, Одредени растојанија за кој што во минатото беа потребни неколку месеци да се постигнат денес се постигнуваат за неколку часови или пак минути. Достапните информациите кружат за помалку од минута . Не е се така позитивните информации се пренесуваат брзо, за криминалците развојот на технологијата и тоа како им е поволен потоа развојот на новите модерни воени технологии можат да го загрозат било кое место на планетата, јавно достапните информации за изработка на бомби и останати експлозивни средства можат да ги пронајдат сите , невозможна е контрола на комуникациите содржините преку интернет уште помали се шансите националните држави сами да ја обезбедат и гарантираат сопствената безбедност од глобални закани.

Еколошките катастрофи кои се случуваат во последно време кои се чести и предизвикуваат големи глобални последици се чувствуваат секаде во земјата но и некои еколошки катастрофи предизвикуваат промени и на глобално ниво. Токму овие прилини ја дефинираа потребата за воспоставување на заедничка или колективна безбедност. Палме, иницијаторот на заедничката безбедност во неговите дела зборува за тоа дека нема победа во нуклеарната војна и тоа дека двете завојувани страни ќе губат или двете страни ќе бидат добитници. Ниедна нација не може да ја осигура сопствената безбедност односно да биде сигурна дека ќе биде безбеден нејзиниот народ на сметка на друга нација, односно безбедноста на една држава не може да произлегува од несигурноста на друга држава и обратно. Заедничката безбедност секогаш е насочена кон нуклеарното и конвенционалното разоружување и исто така е насочена кон економски и општествениот раст и развој како најдобар чекор во начините за мирно разрешување на конфликтите.

Универзални принципи на заедничката - колективна безбедност е тоа што Сите имаат право да бидат безбедни (од загрозувања, закани, војни, сиромаштија, очај, репресии итн.)

И тоа дека нуклеарна војна нема победник (нема одбрана на нуклеарен напад а со тоа и победник, секоја нуклеарна сила може да загрози друга и втората да го возврати ударот.)

Заедничката безбедност бара вистински чекори насочени кон нуклеарно и конвенционалното разоружување , лон економскиот и општествениот развој како и вистински чекори кон активно разрешување на конфликтите.³²

Новата безбедносна парадигма – заедничка безбедност, претатвува концепт што оди подалеку од логиката на студенара војна , односно треба да претатавува одговор на сите новии мошне опасни закани на безбедноста на современата меѓународна заедница.³³

3.4.Интегрална безбедност

Врз основа на дефиницијата презентирана во студијата на ООН (1985 година), целосна-интегрална безбедносна состојба е остварена тогаш кога државата смета дека нема опасност од воен напад, од мешање во внатрешните работи со субверзивни и намерни дестабилизирачки 54 влијанија од страна, политички принуди и економски присилби³⁴

Кога една национална државата е во состојба да се чувствува безбедна и кога се создадени условите за непречен општествен раст и развој тоа ја сочинува интегралната безбедност , елементи на интегралната безбедност се дејствувања на човекот , дејствувањата на државата, општеството и остварувањето на безбедноста на сите нивоа на безбедноста започнуваќи од најниско до највисоко ниво .

³² Котовчевски.М,Национална Безбедност „Скопје, 2015 год,стр.52

³³ Исто стр 53

³⁴ Котовчевски.М, Национална безбедност на Република Македонија, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр.23

3.5.Глобална безбедност

Глобалната безбедност ги вклучува воените и политичките теми ги додава и човековите права, еколошката заштита и општествениот развој на една национална економија.

Според професорот Vuzan Barry во сферата на проучувањето на новите концепти на безбедноста, во основа на проучувањето на безбедноста на меѓународните односи според нивоата на анализа, безбедноста можеме да ја поделиме на: индивидуална безбедност, национална безбедност и Меѓународна (регионална) безбедност.³⁵

Во неговите анализи и студии тој говори за:

Меѓународен систем голем конгломерат на меѓуделувачки и поврзани единици над кои нема (не постои) друг систем, ова ниво во моментот ја опфаќа целата планета.

Меѓународен подсистем групи на единици вклучени во меѓународниот систем кои територијално се кохерентни со оделните региони- ASEAN, OAU, NAFTA и други.

Единици (се мисли на учесниците составени од различни подгрупи, организации и заедници- држави ,народи , мултинационални сојузи). Субединици организирани групи на поединци во рамките на единците кои се способни да делуваат на однесувањето на единиците- разни лоби групи, бирократија и Човек- поединец³⁶.

Исто така тој истакнува дека за безбедносните анализи значајни се и содржините односно темите кои ги дели на: Воени односно делувањето на воените офанзивни и дефанзивни способности на државите, перцепцијата на државите за намерите на другите држави,

- политички тоа е организациската стабилност на државите, системот на владеење и идеологиите кои им даваат легитимитет.

- економски односно пристапот до ресурсите, финансиите и пазарите неопходен да се одржи прифатливо ниво на благосостојба и државна моќ.

³⁵ Barry.B, A new Framework For Analysis, London, 1998, str.5, 6.

³⁶ исто

- социјални - способност на општествата да ги репродуцираат своите традиционални облици на јазикот, културата, здружувањето, религиозниот и националниот идентитет и обичаите.

- еколошка безбедност- безбедност на околината тоа првенствено се однесува на одржување на локалната и планетарната биосфера како есенцијална поддршка на системот од кои зависат сите други човекови активности.³⁷

Од поголемиот број на теоретичари се бара нивните нови безбедносни студии да ја прошират својата содржина од воената, на политичките, економските, социјалните и еколошките содржини. После распадот на биполарната политичко- воена структура на светот и со глобализациските процеси, стариот свет на реалполитиката дополнет е со голем број на нови актери кои ги креираат правилата на однесување во меѓународната заедница. Во новите меѓународни односи, рационалното поимање на силата (моќта) низ воените ефективи,заменето е со „различните нови димензии на силата,, (технолозијата, комуникациите, информациите, како и трговијата и финансиите). Сето ова ја потврдува констатацијата дека светот на реалполитиката се надополнува со нови идеали кои во однос на конзервативните реалистични сфаќања, делуваат идеалистички,така што може да се зборува за свет на идеалполитика,³⁸

Со завршувањето на студената војна се повеќе се зголеми спознанието дека стравот од воен напад полка исчезнува како резултат на „нуклеарната парализа“. Оружјето за масовно уништување во се помалиот свет, понудениот концепт за безбедност на националните граници го направија илузорен. Тоа е актуализирано од самата констатација дека војната помеѓу државите во 21 век не може да донесе победник. Овие состојби ги наметнаа и барањата за поинаков пристап на животот а со самото тоа и нови барања за поинакво сфаќања и дефинирање на поимот безбедност. Посебно значајно за детерминирање на глобалната безбедност се предлозите на Комисијата за глобално унапредување (The Commission on Global Governance-CGG) која се залагаше за:

³⁷ Исто

³⁸ Prins G, Notes Towards the Definition of Global Security, Cambridge, 1994, str.15

„Глобалната безбедност да биде проширена од својот традиционален фокус и да ја вклучи безбедноста на луѓето и планетата .³⁹

4.Теории за безбедноста

Во зависност од тоа дали суштината на конфликтите се гледа во поединецот или во групата теориите се делат на психолошки или социолошки,а во нивните рамки постои поделба на микротеории или макротеори на конфликти.Притоа во зависност од тоа на кои елементи им се придава поголемо значење во настанокот и функциите на општествените конфликти, теориите можат да се поделат на оние што каузалитетот на конфликтите го наоѓаат во општествените(политички , воени,економски верски,технолошки), во атитудиналните (ставови,вредности,мотиви) или во структуралните фактори(структурата на моќта на комуникацијата) со чија помош атитудиналните и општествените фактори се канализираат во одлуки и акции.⁴⁰

Во науката за безбедноста, особено меѓународната, важен исчекор направиле формалните теории за односот и безбедноста. се издвојуваат теоријата на игрите, применетата теорија на веројатност, теоријата на хаосот, теорија на катастрофа, мултиваријантна теорија (на база на мултиваријантна анализа) Cost- Benefit и теоријата на графови и когнитивни карти ⁴¹.

Теоријата на игрите претставува еден сосема посебен и оригинален правец и метеориологија што се користи во изучувањето, анализата и решавањето на конфликтните ситуации и конфликтите воопшто.Основната карактеристика на овој теоретски правец е во тоа што се занимава со феноменот на донесување на рационални одлуки во конфликтни ситуации и се смета за специфичен вид математичка анализа на конфликтите.Целта на теоријата значи да се одреди однесувањето на учесниците што е најповолно за нив, под претпоставка дека се рационални. Од друга страна конфликтот е регулиран со строго

³⁹ Our Global Neighborhood, The Report of The Commission on Global Governance, New Yorkm 1998, pg.80

⁴⁰ Бакрески.О,Милашиновиќ.С,Кештеновиќ.Ж,Теории на менаџментот и конфликтите ,Скопје,2012,стр.142

⁴¹ Janev.I,Teorija međunarodne politike i diplomatije i nova definicija politike, IPS, Beograd, 2006. стр. 99-274

дефинирани правила како покер, монопол, шах, Теоријата на игрите овозможува прецизна анализа на таквите игри по што го добила самото име.⁴²

Теоријата на игрите, конфликтните со „Zero-sum“ исходот се базираат на претпоставката дека сопствената безбедност секогаш зависи од ефикасноста на играта на другиот конкурент во заемно поврзан конфликтен однос. Стравот од загрозување на најмалку два актера, условува донесување оптимални или „подоптимални“ одлуки кои се зависни од однесувањата на другиот субјект или повеќето субјекти. Најкористените типови игра се „затвореничка дилема“ и „дилема на кукавицата“. Кога играта непрекинато се повторува за пресметување на исплатувањето (на добивката) и оптималното одлучување, се користат методите на теоријата на веројатност за секвентни процеси. Мултиваријантниот метод на анализа на податоци опфаќа статистички методи кои симултано ја испитуваат меѓузависноста на повеќе обележја односно варијација на променливите од еден или повеќе збирови на објектите за анализа. Основниот метод на регресија е да се востанови како зависната променлива Y се менува, не само од една, туку од повеќе посебни променливи ($X_1, X_2 \dots X_n$). Значи, се мерат варијациите на Y просекот според измените на повеќе „подваријабли“ односно (независни) посебни варијабли односно нивните вредности кои влијаат на вредноста на зависната (Y). Постои извесна сродност на ваквата анализа, со идеите во операционото истражување дека со програмирање (од линеарен или нелинеарен тип) се добиваат оптимални решенија за повеќе променливи кои треба да се оптимизираат. Од овој контекст извлекуваме заклучок дека загрозеноста на субјектите е мултиваријациона појава, каде некоја загрозеност Y (зависна променлива на загрозеност) зависи од низа други променливи извори на нарушување на безбедноста ($X_1, X_2 \dots X_3$). Ако безбедноста е мултиваријантна појава, а таа е секогаш тоа, забележуваме дека соодветен метод на проучување на оптималноста на безбедносната одлука е операциониот метод на изнаоѓање најдобри решенија во рамките на линеарното, нелинеарното и динамичкото програмирање.⁴³

⁴² Исто, стр 146,147

⁴³ Janev.I, Teorija međunarodne politike i diplomatije i nova definicija politike, IPS, Beograd, 2006. Стр.171-202

2. Теории за современо концепирање на безбедноста

За објаснување на поимот , теорија на безбедноста се појавуваат две основни основни значења и тоа

1. Значење на проблематиката на безбедноста и
2. Објаснување на една група поими од кои ги опишуваат законите кои што не постојано се менуваат .

Под теорија на безбедност се подразбира систем на организирање знаење за појавите на безбедноста до кои доаѓа по научно методолошки заснован пат и во таа смисла се идентификува со науката за безбедност.⁴⁴

Првите теории кои ги вклучувале елементите на формулирање на поимот за безбедност ги наоѓаме уште кај древните мислители на стара Кина и Грција.⁴⁵

Поимот на стабилност на општественото уредување и улога на законот во отстранување на општествените конфликти се јавува уште кај Платон. Позната е Платоновата теорија за расипување на државните облици на власт, односно три нерасипани и три (симетрично-антидопски) расипани вида на политичко владеење. Со пропаѓање на државните облици кон тиранија или оклократија доаѓа до распад на општеството, ширење на конфликтите и општа нестабилност за граѓаните во заедницата.⁴⁶

Аристотел направил класификација на политичките облици на власт и ги објаснил како правилни и неправилни политички облици а исто така и го поврзал со квалитетот и здравјето на општеството кои ги споредил со стабилноста на заедницата.

⁴⁴ Котовчевски.М,Национална Безбедност ,Скопје, 2015 год, стр.71

⁴⁵ Luard:..E,Basic texts in International Relations, St. Martin's Press. New York, 1993 , str. 5-26

⁴⁶ Аристотел „Политика“: K. W. Thompson: Fathers of International Thought, Louisiana state univ. Press. 1994, str.. 36-43

Кај Платон и кај Аристотел, улогата на законот има за функција спречување на конфликти и гарантирање на овозможна правда . Во ренесансата Н. Макијавели ја раскинува цврстата врска на политиката и етиката.⁴⁷

Кај Ж. Боден се појавува сфаќањето дека суверенот е ограничен само со природното право. Тоа е божја волја, потоа стекнато и со меѓународно право и правата кои се содржани во приватната сопственост. Законот на владателот треба, меѓутоа да биде создаден по „божји пример“.⁴⁸

За основачот на меѓународното право Х. Гроцијус, природното право содржи своја егзистенција во сопствената човечка природа, односно сопствениот авторитет над свеста. Природното право овде одделно се третира од позитивното и треба да се најде во битието на самиот човек, кој има биолошка, но и разумна страна. Гроцијус се рашува какви услови државата мора да исполни за да ги задоволи човечките потреби и побарувања земени индивидуално.⁴⁹

Државата е цел на човековата природа. Природата на човекот се исполува во тежнењето тој да живее мирно и организирано во заедница со другите луѓе, во склад со принципите на разумот. Секој општествен човек е ограничен со правата на другите луѓе, додека личната корист потекнува од задничкиот живот. Природното право е условено со начелото на социјабилитет. Државата е настаната со договор на сите и поради тоа претставува единство на слободни луѓе во која мора да биде отелотворен законот на природата и „мирна и регулирана“ општествена состојба. Државата треба да го обезбеди мирниот внатрешен, како и мирниот „надворешен“ живот. Помеѓу народите треба да се постигне мир и согласност на база на природното право и принципот на социјабилитет.⁵⁰

Според Хобс природниот закон е закон на егоизмот и тој закон го упатува човекот на самозаштита. Единствено интересот, а не природната склоност на човек кон човека (алтруизмот) е услов на делување.

⁴⁷ Makijaveli, N. Vladalac, Enigma, Pančevo, 1998. str. 22-92

⁴⁸ Kolaković, J., Historija novovjekovnih političkih teorija od XV stoleća do 1848. ,SNL, Zagreb, 1981, str. 54-60

⁴⁹ исто, стр 84-88

⁵⁰ Исто, стр. 71-75

Државата настанува со договор на сите, поради стравот на едните од другите и неможноста за заштита на било какви права во природната состојба каде владее „силата и измамата“. Поседувајќи еднаков нагон за исти нешта, луѓето тежнеат кон исти вредности и се обидуваат да ги сочуваат природните права кои ги сметаат за свои. Поради тоа, се генерира непрекинат страв и реална опасност, за кои излезот овде се гледа во органицистичка држава со апсолутна власт.⁵¹

Општествените конфликти се факт од животот на сите познати цивилизации. Тие се последица на антагонистичките односи помеѓу поединците, групи народи и култури. Платон конфликтите и војната како нивен најекстрем вид ги сметал како природна состојба на народот а Аристотел за природен начин за стекнување имот. На тие претпоставки подоцна се граделе теории за потеклото, природата и за смислата на конфликтите со што тие се набљудувани како природна или неизбежна општествена појава.⁵²

Теориите за либералниот и демократскиот мир се фокусираат на факторите внатре во државата (слободен пазар, демократско владеење) тоа доведува до мирна надворешна политика. Либералните институционалисти се концентрираат на улогата на меѓународните институции во сочувувањето на мирот. Неолибералните институционалности во голема мера го сочувале државоцентричниот пристап и позитивистичката епистемологија на реалистите. Тие, исто така ги прифаќаат нивните претпоставки за анархичните структури на меѓународните односи. Меѓутоа, за реалистите меѓународните институции претставуваат исклучиво инструмент на политичката моќ на најсилните држави во меѓународниот систем, а државите првенствено се заинтересирани за реалтивни добивки.⁵³

Неолибералните институции се држат до тоа дека меѓународните институции се појавуваат не за да ги заштитат поединечните национални интереси на најсилните држави, туку да бидат од заеднички интерес на сите држави кои учествуваат во соработката.

⁵¹ исто

⁵² Бакрески.О, Милашиновиќ.С, Кешетовиќ.Ж, Теории на менаџментот и конфликтите, Филозофски факултет, Скопје, 2012 стр.333

⁵³ "The False Promise of International Institutions", International Security, Vol.19, No.3, str. 5-49.

Државите се подготвени да соработуваат бидејќи повеќе им значи апсолутната отколку релативната добивка.

Меѓународните институции ги ублажуваат безбедносните дилеми помеѓу државите и овозможуваат мирно решавање на конфликтите. Либералните институционалности веруваат дека светот се карактеризира со така наречениот комплекс на меѓузависност, односно мрежа на транснационални врски помеѓу државите, пазарите и поединци која оди подалеку од класичните весфалијански односи помеѓу државите.⁵⁴

Неолибералните институционалности ја објаснуваат меѓународната соработка на следниот начин.⁵⁵ Прва причина е праксата «мило за драго» (анг. tit for tat). Со други зборови, иако државите се склони да не го почитуваат договорот од страв, дека тоа ќе направат и другите држави (затворска дилема) тие после неколку повторени ситуации ја гледаат предноста од соработката и почитувањето на договорот (повторена затворска дилема). Тоа развивање на спиралата од доверба и соработка ги намалува шансите за избувнување на вооружен конфликт. Друга причина поради која државите соработуваат према Екслрод е «сенка на иднината», односна страв од последиците на непочитувањето на договорот. Кратко речено добитокот од таквото однесување може да биде очигледен, долгорочната штета е неизвесна и кај државите создава страв од «сенка на иднината». Трета причина зошто државите се одлучуваат на соработка преку меѓународните институции е помалите трансакциони трошкови. Во нивен оквир е полесно да се добијат информации за однесувањето на другите држави и да се процени цената од соработката.

Аргументите на неолибералните институционалисти на најдобар начин ги опшале Кеохејну и Мартин «институциите ја снабдуваат државата со информации, ги намалуваат трансакционите трошоци, ги прават меѓународните обврски кредибилни, воспоставуваат фокусни точки на соработка, ја олеснуваат соработката и ги олеснуваат остварувањата од принципот на реципрцитет.⁵⁶

⁵⁴ Keohane, R., Nye, J.S., Power and Interdependence: World Politics in Transition, Boston, MA: Little, Brown, 1977

⁵⁵ Axelrod, R., The Evolution of Cooperation, New York: Basic Books, 1984

⁵⁶ Keohane, R., L. Martin, The Promise of Institutionalist Theory, International Security, Vol. 20, No. 1, 1995, str. 39-51.

II ГЛАВА ДИПЛОМАТИЈА

1. Поим Дипломатија

Уште од најрана возраст сме имале можност да се сретнеме со термините „дипломат“ и „дипломатија“, треба да си вешт дипломат да го добиеш она што го сакаш или тука никаква дипломатија не ти помага се често експлоатирани реченици во развојниот јазик а термините дипломат и дипломатија се секојдневно присутни употребувани или злоупотребувани од мас-медиумите од поединци од експерти и лаици.⁵⁷

Благодарение на дипломатијата во денешно време се повеќе се пристапува кон нов, подобар начин за решавање на проблемите меѓу државите. преку мирно решавање на споровите со преговори, директни контакти или средби меѓу претставниците на две или повеќе држави .

Дипломатијата претставува најмоќен инструмент при претставување на државата на меѓународен план, не може да се замисли водење на политиката на државата без постоење на сопствена дипломатска мрежа. Зборот „дипломатија“ потекнува од грчкиот збор *diplōma* што значи двојно свиткан документ кој служи како доказ за завршени студии. Подоцна зборот примил друго пошироко значење, што означувало службен документ (меѓу другото и спогодби меѓу владетелите). Поимот дипломатија исто така се поврзува со формалното посредување во меѓусебното комуницирање помеѓу државите, со одредби и правила што се однесуваат на официјалните органи коишто ги вршат тие работи, како и со вештина во јавното и тајното водење преговори меѓу одделни влади. Преносното значење на овој поим претставува мудро, внимателно и учтиво однесување. Се смета дека поимот дипломатија прв го употребил кардиналот Ришелје кој меѓу 1624 и 1642 бил поданик на кралот на Франција, Луј XIII. Во меѓународниот јавен промет поимот дипломатија се

⁵⁷ Zecevic.M, *Vojna diplomatija*, vojnoizdavacki zavod, Beograd 1990 стр,1-35 преземено од Бакрески.О, Барџиева Миовска.Л, *Дипломатијата и безбедноста* , Филозофски факултет , Скопје 2021 стр.223

одомаќинил и втемелил дури во почетокот на XIX век, додека претходно во текот на XVII и XVIII век бил само „државничка вештина“ регулирана со обичајното право.⁵⁸

Рускиот дипломат Мартенс ја дефинира дипломатијата како наука или уметност на преговарање.⁵⁹

Мирот претставува универзална вредност и е основен услов за егзистенција и постоење на државата. Во минатото секоја држава сама за себе водела грижа за својот опстанок и за воспоставување на мирот како најважна категорија за водењето на државата.

Денес, ситуацијата е изменета, развиениот систем на колективна безбедност постои во поинаков облик каде до израз доаѓа обврската на државите да не пружат помош и да не даваат поддршка на државите кои се однесуваат спротивно од меѓународните прописи.

Дипломатијата во поширока смисла може да се дефинира како водење на меѓународни односи со мирољубиви средства. Во потесна смисла, дипломатијата означува водење на меѓународните односи од официјални претставници на државите, на меѓународните организации и на другите меѓународни актери.⁶⁰

Дипломатијата претставува политичка дејност, која може да биде моќ на една држава, доколку е вешто поставена. Како средство за комуникација, дипломатијата е наменета за промовирање на надворешната политика, преку формален договор или спогодба по мирен пат.

Дипломатијата претставува механизам на една држава за остварување на сопствените интереси на меѓународен план, по мирен пат, преку воспоставување комуникација со други држави или меѓународни и организации преку организирање директни средби и водење преговори, со цел остварување на националните интереси, реализирање на политичките интереси, развивање на пријателски односи и други активности.

⁵⁸ Достинова Запрова.Т, Сотирски.Љ, Дипломатска организација, дејност и професија, Штип, 2014 стр. 13

⁵⁹ <https://www.baltdefcol.org/files/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article1.pdf> Посетена 15.07.2021

⁶⁰ Ортаковски.В, Дипломатија,скрипта, 2010, Факултет за безбедност, Скопје, стр. 2,3

Повеќемина истражувачи сметаат дека дипломатијата настанала во античкиот период, а можеби дури и многу порано се претпоставува дека терминот дипломатија почнал да се користи во ситуации, кога некој специјален пратеник на суверенот, носел некој превиткан (скриен недостапен за секого) документ со себе, овластен да му го предаде на друг суверен. Носителот на дипломата залочнал да се нарекува дипломат.⁶¹

2 .Видови дипломатија

Постојат повеќе модели на дипломатија и тоа : Тајна и јавна дипломатија ,Формална и неформална дипломатија, превентивна дипломатија, економска дипломатија , воена дипломатија, одбранбена дипломатија , алиби дипломатија , шатл дипломатија и сајбер дипломатија .

2.1Формална и неформална дипломатија

Формална дипломатија - овластени дипломати се среќаваат на определени места, (во министерството за надворешни работи, во конференциска сала), и ја вршат едни преговори согласно востановена практика или според усвоени правилата и процедурите.

Неформална дипломатија се одвива надвор од таквите определени места и без оглед на дипломатската практика и правила.Неформалната дипломатија се состои во најголем дел од лобирање за интересите на една земја или група земји.⁶²

Пример за неформална дипломатија е т.н. „пинг-понг дипломатија“, која се однесува на натпреварите што американските и кинеските пингпонгари ги имаа во 1971 и 1972 година, пред да бидат воспоставени дипломатските односи меѓу нивните две земји. Имено, на 10 април 1971 година американските пингпонгари, придружувани од журналисти, беа првата

⁶¹ Нацев.З,Петрески.Т, Стратегиски проекции на Република Македонија во надворешната и безбедносната политика, ЕВРОПА 92 - Кочани, 2013, стр.73

⁶² Ортаковски.В, Дипломатија, Факултет за безбедност, Скопје, 2010, стр.21

американска спортска делегација во посета на НР Кина по кинеската револуција од 1949 година.⁶³

Посебен вид на неформална дипломатија е т.н. „дипломатија на втор колосек“, кога поединци кои не се формално именувани дипломати или се дури приватни лица (универзитетски професори, пензионирани воени старешини, јавни личности, општествени активисти) се вклучуваат во дијалогот на спротивставените страни, со цел за решавање на конфликтот или за зголемување на довербата меѓу нив. И овде е карактеристичен примерот со израелско-палестинските преговори, за чие започнување голема улога одигра норвешкиот научник Терје-Роед Ларсен, кој ги организираше првите неформални средби на претставници на двете страни.⁶⁴

2.2. Тајна и јавна дипломатија

Тајна дипломатија е пристап во управување со конфликти и комплексни преговори под поимот тајна дипломатија често се подразбираат две работи: тајни меѓународни договори и водење преговори скриени од јавноста. тајната дипломатија се подразбира преговори кои се чуваат во тајност односно содржината на преговорите ,фактот дека тие се водат , содржината на спогодбата до која доведе успешните преговори ,фактот дека има спогодба како резултат на успешните преговори.⁶⁵

⁶³ На 10 април 1971 година девет американски пингпонгари, четири официјални лица и две сопруги на играчите го преминаа мостот од Хонг Конг кон континентална Кина. Во текот на еднеделниот престој тие играа експозициони мечеви со своите кинески колеги, го посетија Големите Сид и Летната Палата и присуствуваа на балетска претстава.

⁶⁴ Во 1992 година Терје-Роед Ларсен, норвешки научник кој го истражувал животниот стандард во Газа, организирал средба со израелскиот заменик министер за финансии, Јоси Бејлин (Yossi Beilin), палестинскиот професор Јаир Хиршфелд (Yair Hirschfeld) и Палестинецот Фејсал Хусеини (Faisal Husseini) за да го разгледаат предлогот Норвешка да биде домаќин на тајните преговори

⁶⁵ Ортаковски.В, Дипломатија, Факултет за безбедност, Скопје, 2010, стр.20

Американскиот претседател Вилсон исто така беше против тајните спогодби во својата агенда за нов меѓународен поредок, на крајот на Првата светска војна. На 8 јануари 1918 година, во првата од своите познати 14 точки што ги презентираше пред американскиот Конгрес, тој ја истакна својата заложба за отворена дипломатија, за „јавни договори до кои јавно ќе се дојде“.⁶⁶

Иако потекнува од академските кругови, поради што дипломатијата како преговарање веројатно не му била блиска, Вилсон сепак не бил толку наивен да верува дека сите преговори можат јавно да се водат (ниту тоа го правеше на Мировната конференција во Париз следната година). Тој и експлицитно објаснил, во писмото до својот државен секретар Роберт Лансинг (Robert Lansing), дека кога ја прокламирал „отворената дипломатија не мислел да нема приватни дискусии за деликатни работи, туку дека не треба да се влезе во ни една тајна спогодба“.⁶⁷

Јавна дипломатија - Американскиот Стејт Департман ја дефинира јавната дипломатија како владини спонзорирани програми со намера да информира или да влијае на јавното мислење во другите држави.⁶⁸

Мароу центарот (Murrow Center), во еден од своите рано издадени брошури, ја опишува јавната дипломатија на следниот начин: Јавна дипломатија ... се занимава со влијанието на јавното мислење за формирањето и извршување на надворешните политики. Таа ги опфаќа димензиите на меѓународните односи надвор од традиционалната дипломатија; на култивирањето од страна на владите на јавното мислење во другите земји; интеракцијата на приватни групи и интереси во една земја со оние на друга; на известување за надворешни работи и неговото влијание врз политиката; комуникација помеѓу оние чија

⁶⁶ Американскиот претседател Вудро Вилсон (Woodrow Wilson, 1856-1924) во своите 14 точки пред американскиот Конгрес се заложи за праведен крај на Првата светска војна, во која САД се до 2 април 1917 година имаа неутрална позиција, а по нивното влегување одиграа решавачка улога за нејзиниот исход. На 3 март 1918 година Советскиот сојуз и Германија во Брест-Литовск потпишаа договор за окончување на нивната војна. Повикувајќи се на Вилсоновите 14 точки, Германија на 6 октомври бараше мир, а на 11 ноември 1918 година го потпиша примирјето за крај на војната

⁶⁷ Објавено во: Congressional Record, June 12, 1918.

⁶⁸ Charles. W.Jr, Rosen, Brian, Public Diplomacy How to Think About and Improve It Published 2004 by the RAND Corporation, стр.3

работа е комуникација, како и меѓу дипломатите и странски дописници, и процесите на интер-културна комуникација.⁶⁹

2.3.Превентивна дипломатија

Превентивната дипломатија, всушност е, превентивна акција која ја преземаат меѓународните актери за спречување на вооружени судири . Секако дека ваков тип на дипломатска активност, кај нас во Република Македонија ни е познат од периодот на бегалската криза од Косово во текот на 1999 и конфликтот од 2001г кога балканскиот простор беше средиштето на светската превентивна дипломатија.⁷⁰

Во извештајот на Комисијата на ООН за изнаоѓање на факти се наведува: „главна причина за барањето беше македонската загриженост дека при евентуално ескалирање на конфликтот во југословенската провинција Косово борбите биможеле да се прошират во Република Македонија.⁷¹

Превентивната дипломатија претставува акција да се спречи настанување на спор меѓу страните, ако веќе има спор да се спречи негова ескалација, и да се спречи ширење на судирот ако веќе избил.⁷²

2.4.Економска дипломатија

Економската дипломатија е еден од најзначајните современи методи на модерната дипломатија, како процес започнал во втората половина од дваесеттиот век. Нејзината примена предизвика важни промени во формирањето на новата структура на модерната дипломатија, затворајќи го јазот на поделеноста помеѓу политичките и економските

⁶⁹ Edmund A. Gullion (former diplomat), Dean of the Fletcher School, March 1966. <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions>. Посетена 10.07.2021

⁷⁰ Нацев.З,Петрески.Т, Стратегиски проекции на Република Македонија во надворешната и безбедносната политика, ЕВРОПА - 92, Кочани, 2013, стр.84

⁷¹ Предлогот е наведен според писмото на претседателот на Советот за безбедност S/24852 од 25 ноември 1992 година.

⁷² Види во: Boutros-Ghali, Boutros, An Agenda for Peace, United Nations, New York, 1995, str.45.

активности на амбасадите и претставништва. Економската дипломатија претставува природен процес кој е насочен кон задоволување на потреби на државите, предизвикани од технолошкиот развој на индустриското производство, сообраќајното поврзување и потребата за изнаоѓање на нови пазари и унапредување на националните економии.

Трговската дипломатија подразбира активности на државата во промовирањето и заштитата на интересите на компаниите на меѓународен план, преговори со владите и компаниите во чишто земји матичните компании работат, мерки на предупредување на можни економски конфликти на домашен и меѓународен план, прибирање на информации, како и глобално промовирање на извозните интереси преку дипломатскиот апарат, а сето тоа со непосредна соработка со домашните компании.⁷³

Економската дипломатија подразбира дипломатски активности за поддршка на деловниот и финансискиот сектор на матичната држава. Овие активности се однесуваат на прашањата од економската политика. Според тоа, економските дипломати следат и известуваат за економските политики во странските држави и ја советуваат својата влада како најдобро да влијае на економските политики на странските држави.⁷⁴

2.5.Воена дипломатија

Воената дипломатија претставува военодипломатска организација - институција која ги планира, организира, и води воените односи со странство, користејќи сопствена методологија (методи, сили и средства) за реализација на задачите од воена природа во меѓународните односи. Од вака поставената дефиниција, произлегува основната функција на воената дипломатија - тоа е: претставување на вооружените сили, заштита на нивните интереси, претставување на сопствената држава, заштита на државните интереси, заштита на интересите на припадниците на вооружените сили и припадниците на државата, која пак е поврзана со нејзината основната цел, а тоа е да ги извршува

⁷³ Miletić, D., *Ekonomska diplomatija: Pozicioniranje u vreme globalizacije*.

www.gmbusiness.biz/index.php/arhiva/21-30/gm_24/3321.html. посетена.15.03.2021.

⁷⁴ Berridge. G.R, James.A, 2003. *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan. str.185

есенцијалните дипломатски, разузнавачки и други задачи за потребите на вооружените сили.⁷⁵

Основни задачи на воената дипломатија се:

- Претставување на вооружените сили и министерството за одбрана на

земјата испраќач во земјата примател

- Заштита на интересите на државата и вооружените сили на земјата

испраќач во земјата примател

- Собирање на сите достапни податоци за вооружените сили на земјата

примател и нивно расчленување во прв степен

- Унапредување на билатералната воена соработка на сите нивоа, во склад

со насоките од матичната земја и Советување на државните претставници за сите прашања од воена природа.⁷⁶

2.6.Одбранбена дипломатија

Одбранбената дипломатија може да се дефинира на многу начини ,така поимното определување посочува дека одбранбената дипломатија претставува збир на разновидни меѓународни активности базирани на дијалог и коперација,водени билатерално од министерството за одбрана со сојузниците, партнерите и други пријателски земји, за промоција на достигнувањата на одбранбената политика во поддршка на надворешната политика.⁷⁷

⁷⁵ Нацев.З,Петрески.Т, Стратегиски проекции на Република Македонија во надворешната и безбедносната политика, ЕВРОПА - 92, Кочани, 2013, стр.86

⁷⁶ Биланџиќ.М, Дипломатија и обавештајна активност, стр.31

⁷⁷ Стојанов.В, Магазин на министерството за одбрана на Република Македонија ШТИТ бр.42 февруари 2013 стр.32 преземено од Бакрески.О, Барџиева Миовска.Л. Дипломатијата и безбедноста , Филозофски факултет Скопје,2021 стр.300

Одбранбена дипломатија е синоним за современата воена дипломатија, и претставува специфична гранка на општата дипломатија која се занимава со воено - политички и безбедносни аспекти на меѓународните односи.⁷⁸

Овој концепт на одбранбена дипломатија води кон зголемена меѓународна дипломатска активност која што е насочена кон дијалог и соработка се со цел да се пронајдат соодветни решенија за да се избегнат можни конфликти.

2.7. Потреба од одбранбената дипломатија

Одбранбената дипломатија, е тесно поврзана со заштитата на интересите на државатавите на надворешен план, ја зајакнува надворешната политика, ги проширува и подобрува соработката и развојот на одбранбениот систем. Одбранбената дипломатија се грижи за зајакнувањето на капацитетите на одбраната преку билатерална и мултилатерална соработка на вооружените сили преку учество на разни конференции, трибини, други превземени активности, самити кои се поврзани со одбраната. Одбранбената дипломатија има задача, да ги штити интересите на армиски претставници, кои што учествуваат во разни мировни мисии надвор од својата земја а под заштита на разни мировни коалиции, како што се: Авганистан, Ирак, Босна и Херцеговина.

Глобализациските предизвици во делот на одбраната бараат од малите држави кои немаат капацитети за градење на сопствена одбранбена политика кои не се во можност да одговорат на сите безбедносни предизвици, да се упатат кон здружувања во делот на одбранбената политика кон некоја послна држава. Одбранбената дипломатија ги поврзува државите на билатерален и мултилатерален план, која обезбедува можности за комуникација, соработка како и здружување во одредени меѓународни организации. Овој пристап овозможува соработка односно искористување на заедничките капацитети за решавање на одредени проблеми.

⁷⁸ Карагаќа.М, Одбранбена дипломатија, Антологија текстова са Школа реформе сектора безбедности, Београд, 2007, стр.196

2.8.Алиби дипломатија

Алиби дипломатија е посебен вид на дипломатија, преку кој државата или организацијата која ја спроведува, настајува да добие поддршка за сопствените активности. Токму заради тоа и во поимното определување тука е насочена суштината, алиби дипломатија се политички иницијативи, преговори и други дипломатски активности кои се замена за вистинска акција, насочени на добивање поддршка од домашното и/или меѓународно јавно мислење.⁷⁹

2.9.Шатл дипломатија

Овој вид на дипломатија во суштина е, надвор од некои стандарди во дипломатијата, бидејќи не постои директна комуникација помеѓу двете заинтересирани страни, затоа што главни актери се други дипломати. Имено, шатл дипломатијата е преговарање во кое практично нема директен контакт помеѓу преговарачките страни, туку тоа се спроведува преку посредници⁸⁰. Настанувањето на овој вид дипломатија се поврзува со активностите на американскиот државен секретар Хенри Кисинџер (Henry Kissinger) по Октомвриската војна на Израел со Египет и Сирија во 1973 година.⁸¹

Настојувајќи ургентно да постигне дезангажирање на израелските со египетските односно сириските сили, тој леташе повеќе пати меѓу главните градови на овие земји, во два турнуса во текот на седум месеци по завршувањето на оружените судири. Во ситуација кога завојуваните страни заемно не се признаваа, „шатл дипломатијата“ на Кисинџер на Блискиот исток продолжи за време на американските претседатели Ричард Никсон (Richard Nixon) и Хенри Форд (Henry Ford) и резултираше со Синајската привремена спогодба за дезангажирање на Египет и Израел, на 17 јануари 1974 година, и со спогодба

⁷⁹ Ковачевиќ.Ж, Меѓународно преговарање, Албатрос плус, Београд, 2010, стр.283

⁸⁰ исто стр.257

⁸¹ Во операцијата на НАТО „Одмерена сила“ беа изведени 3.400 борбени летови и 750 напади на 56 цели на босанските Срби

меѓу Израел и Сирија за дезангажирање на Голанската висорамнина, на 31 мај 1974 година.⁸²

2.10.Сајбер дипломатија

Сајбер дипломатијата може да се дефинира како дипломатија во сајбер-домен или со други зборови употреба на дипломатските ресурси и извршување на дипломатски функции за обезбедување на националните интереси во доменот на сајбер просторот.⁸³

Појавата на дигиталните технологии има големо влијание во однесувањето и проучувањето на дипломатијата. Министерствата за надворешни работи на земјите, амбасадите и конзуларните претставници постојано бараат разни дигитални алатки преку кои ќе се практикува дипломатијата. Зголемениот академски интерес за дигиталните алатки го нагласува надминувањето на ограничувањата на традиционалната дипломатија, ја зајакнува соработката на новите актери на глобално ниво и го промовира културниот дијалог.⁸⁴

Сајбер дипломатијата се спроведува целосно или делумно од страна на дипломати, што се составуваатво билатерални формати (како дијалогот САД-Кина) или во мултилатерални форуми (како на пример во ООН) надвор од традиционалната надлежност на дипломатијата, дипломатите комуницираат и со различни недржавни актери. Како што се лидерите на интернет компаниите (како фејзбук и гугл) технолошки претприемачи или граѓански организации.⁸⁵

⁸² Види во: Lenczowski.G, American Presidents and the Middle East, 1990, стр. 131. За резултатите и последиците од арапско-израелската војна во 1973 година види во: Ортаковски.В, Блискоисточниот конфликт и Палестинското прашање. Карактеристики на израелско-арапските војни, НИП Магазин, Скопје, 1988, стр. 199-201.

⁸³ Бакрески.О,Барџиева Миовска.Л, дипломатијата и безбедноста ,Филозофски факултет, Скопје,2021,стр.322

⁸⁴ Manor, I. (2018). The Digitalization of Diplomacy:Toward clarification of a Fractured Terminology. University of Oxford. DigDiploROx Working Paper No 2.

⁸⁵ Painer. C,Diplomacy in Cyber Space.The foregian service journal.Aemrican Foregian Service Association,2018.<http://www.sfa.org/diplomacy-cyberspace> посетена на 18/08/2020 преземено

Бакрески.О,Барџиева Миовска.Л, дипломатијата и безбедноста Филозофски факултет,Скопје, 2021,стр.324

Дипломати

Дипломатските преговарања се многу поразлични од интелектуалните каде што за еден настанат проблем се одлучува врз основа на заслугите и врз основа на аргументите врз кои преговарачите завршуваат голема работа со тоа што дипломатите ги воочлуваат разликите и навремено и во најбрзо време ги решаваат проблемите.

Модерната дипломатија се заснова на определени правила и прописи за пример може да се земе примерот на две земји-членки на Светската трговска организација доколку би имале определен спор, во интерес на двете држави е да се ограничи преливањето на штетата во други области со тоа што ќе ги следат некои правила на кои тие се согласиле.

Во Отоманското Царство, дипломатите од Персија биле гаранција за добро однесување. Доколку нацијата прекрши договор или граѓаните лошо се однесуваат, тогаш дипломатите ќе биделе казнети. Дипломатите се користат како најдобар механизам за примена на договори и меѓународно право.

Низ историјата на дипломатијата имало многу случаи кога дипломатските претставници биле убивани и угнетувани. Џингис Кан и Монголците се познати во врска со инсистирањето за заштита на правата на дипломатите и често ја критикувале државата којашто не дозволувала и не ги почитувала правата на дипломатите и предизвикувале голема одмазда против државата што ќе ги прекрши овие правила за заштита на дипломатските претставници. Дипломатските права се воспоставени уште во средината на 17 век во Европа па потоа се прошириле насекаде низ светот. Правата на дипломатите станаале формални со Конвенцијата од Виена за дипломатски односи од 1961 година, којашто ги штити дипломатите и дипломатскиот персонал да не бидат гонети или да не се гонат се додека извршуваат дипломатска мисија. Доколку еден дипломатски претставник изврши сериозно кривично дело во земјата-домаќин истиот дипломат тој може да биде именуван како персона нон грата (непосакувана личност).

Потоа на овие дипломатски претставници им се суди во нивните родни земји. На дипломатите им е дозволено да носат документи преку границите без да бидат претресени и да подложат на проверки и контроли . Во време на непријателство, земјата којашто ги испратила дипломатите истите ги повлекуваат заради лична безбедност на дипломатите , иако во повеќето случаи земјата-домаќин е пријателски настроена секогаш постои опасност од внатрешни немирии може да дојде до несакани поледици . Амбасадорите како и останатите дипломати многу често се отповикуваат повремено од нивните држави како начин на изразување на незадоволство од земјата-домаќин.

Дипломатијата во различни држави

Низ историјата се среќаваат примери на грчките градови-држави кои испраќаале свои пратеници од еде до друг град за да преговараат за специфични проблеми како и да се решат истите пример војна, мир или подобрување на трговските врски, но немаале свои претставници кои редовно се поставени да ја извршуваат таа дејност. Дипломатите во тоа време биле роднини на владејачката фамилија бидејќи владетелите имале доверба само на своите најблиски или пак запреговарање биле испраќани личности кои имале висок ранг и легитимитет да преговараат со други држави, исклучок на сето ова била врската помеѓу Папата и Византискиот цар. Папата означувал агенти кои биле наречени апокрисиари (дипломатски претставници за време на Антиката и раниот Среден век), и имале со постојано место на живеење во Цариград но по 8 век настанал конфликтот меѓу Папата и царот и се довелело до кршење на блиската врски помеѓу нив.

Дипломатските записи од стар Египет се армана писмата, напишани меѓу фараоните на осумнаесеттата династија на Египет и владетелите на Амуру од Канаан во 14 век п.н.е.

Турци не испраќале мисии во другите држави, очекувале дека претставници треба да дојдат во Истанбул. Дури во 19 век Отоманското Царство воспоставило постојани амбасади во другите главни градови.

Раната модерна дипломатија најчесто се поврзува во државите во Северна Италија за време на раната ренесанса односно со самото воспоставувањето на првите амбасади во 13 век. Градот Милано ја имал водечката улога во воспоставувањето на дипломатијата, особено Франческо Сфорца, кој поставил постајани амбасади во другите градови-држави во Северна Италија. Тоскана и Венеција, исто така биле градови-центри каде што дипломатијата почнала да функционира од 14 век па навака.

Милано е првиот град којшто испратил дипломатски претставници во францускиот двор во 1455 година. Милано исто така одбил да биде домаќин на француските претставници поради страв од шпионажа и од тоа сека француските претставници ќе интервенираат во неговите внатрешни работи. Големите европски сили почнале да разменуваат претставници, се назначил амбасадор во англискиот двор во 1487 година. До 16 век, мисиите станале вообичаени.

Царевите во римско царство не испраќале постојани пратеници, бидејќи не можателе да ги претставуваат интересите на сите германски принцови (кој во теорија биле поданици на царот, но во пракса секој од нив бил независни). Во тој период најголема титула било амбасадор, амбасадорот бил благородник, а рангот на назначениот благородник варираше од престижот на државата во која тој бил назначен.

Модерната дипломатија бавно се проширивала кон Источна Европа и Русија во 18 век. Поптоа била прекината од Француската револуција и годините на воена состојба. Наполеон, одбил да го признае дипломатски имунитет, затворајќи неколку британски дипломати обвинети за правење на интриги против Франција.

По падот на Наполеон во конгресот од Виена во 1815 година се воспостави еден меѓународен систем на дипломатски рангови. Конфликти за првенство помеѓу нациите постоеа само уште еден век сè до крајот на Втората светска војна, кога рангот на амбасадор стана норма. Луѓето како германскиот канцелар Ото Фон Бизмарк беа поставени како носители за меѓународната дипломатија.

Директорот на Американската Информативна Агенција – USIA, Stanton H. Burnetta, ја дава следната дефиниција за поимот јавен дипломат: Јавниот дипломат пред сè е дипломат. Кога сме најдобри не смееме да се разликуваме од добрата стара дефиниција на дипломатот. Придавката јавен не се однесува толку на начинот на работата, туку на публиката на која и се обраќаеме.⁸⁶

Дипломатијата е многу тесно поврзана со шпионажата или собирањето на разузнавачки информации. Постојат и такви дипломати коишто се признати како шпиони, за пример може да се земат воените аташеа кај кои е еможен пристап до различни воени и државни информации поврзани со војската, безбедноста на државата исл. Постојат тајни и прикриени шпиони кои оперираат во многу од амбасадите. Овие поединци имаат лажни работни места во амбасадите исто така им се дава главна задача да прибираат разузнавачки материјали, преку координирање на шпиони од локални луѓе или пак некои други шпиони коишто ќе работат во нивна корист.

⁸⁶ Public Diplomacy, USA Versus USSR», RICHARD F. STAAR Editor, Cover Institution Stanford University, Stanford, California. Стр.81

IV ГЛАВА ЕКОНОМИЈАТА И ДИПЛОМАТИЈАТА

Изучувањето на економскиот развој претставува неизбежен дел на економската теорија и академските програми. Одржувањето на развојот е проблем за богатите земји додека пак забрзувањето е уште посериозен проблем за сиромашните земји.⁸⁷

Постојат повеќе причини за изучувањето на развојните проблеми, зголемениот интерес за оваа проблематика започнал уште во втората половина на минатиот век, дискусиите во 19 век се задржувале на објаснување на процесите и нивниот објективен тек, додека пак современите дискусии се насочени кон развојните проблеми и економскиот развој на земјите. Големата економска криза и втората светска војна се два настани кои сериозно ја наметнуваат потребата од изучувањето на развојните проблеми и економскиот раст и развој на една земја.

Што ги прави некои држави воено помоќни од другите?

Истражувањата докажале дека одредени нематеријални фактори можат да влијаат на способноста на земјата да ги претвори ресурсите во воена моќ. Неодамнешните студии тврдат дека демократијата на западните земји, зголеменото ниво на човечки капитал и пријателските цивилно-воени односи ја зголемуваат воената ефикасност.

Економскиот развој, културата и човечкиот капитал стануваат незначителни, а демократијата ја деградира способноста за борба. Воената доминација на западните демократии произлегува од супериорниот економски развој, а не од општествените патологии и политичките институции. Воената моќ го зема во предвид квантитетот на ресурсите на државата и нејзиното ниво на економски развој кој обезбедува солидна основа за планирање на одбраната и поттик за развој на меѓународните односи.

Што ги прави некои држави воено помоќни од другите?

⁸⁷ Петрески.Г, Економски раст и развој, Скопје 2002, стр.29

Студиите во областа на меѓународните односи и анализи на одбраната докажуваат дека воената моќ е директен производ на материјални ресурси и се мери со големината на државниот буџет за одбрана, воените сили или бруто домашниот производ (БДП). Меѓутоа, поновите истражувања тврдат дека одредени нематеријални фактори значително влијаат врз способноста на државите да ги претворат своите ресурси во борбена моќ. Овие студии сугерираат дека демократските политички институции, западната култура и високото ниво на човечки капитал и пријателските граѓанско-воени односи значително го подобруваат создавањето на воена моќ. Материјалните сфаќања за воената моќ не се звучни затоа што тие ја игнорираат воената ефективност. Некои држави постојано напредуваат во претворањето на материјалните средства во воена моќ, други покажуваат слабости, а трети покажуваат разлучни варијации во нивните борбени способности со текот на времето. Нивото на воена моќ на една држава не зависи само од големината на нејзината територија, туку зависи од тоа колку добро ги користи своите ресурси за воени цели.

Воената способност на една држава е производ од политичките и социјалните фактори. Покрај предностите на воената моќ постојат и недостатоци тие недостатоци се недостатоци во економскиот развој. Овој пропуст е значаен и важен затоа што западните земји, односно западните демократии кои се на едно повисоко ниво на развој на човечки капитал а имаат ниско ниво на цивилно-воени добра и услуги се рангирани на највисокото ниво на развиеност на државите во светот.

Во стотици битки и војни помеѓу 1898 и 1987 година, државите со повисоко ниво на економски развој постојано се бореле против помалку развиените земји како нивни противници.

Подобрите комуникации и транспортни можности констатно ги шират контактите на луѓето од различни земји, како и размената на стоки и идеи. Како напредува технологијата така светот се повеќе се намалува/стеснува. На Мејфлауер му требаа три месеци да го премине Атлантикот. Во 1924 година, летот на Чарлс Линдберг траеше 33 часа. Педесет години подоцна, Конкорд го направи истото за 3 часа. А балистичките ракети истото можат да го сторат за 30 минути. На почетокот на 21от век, летот преку

Атлантикот чинеше една третина од цената во 1950 година, а телефонскиот повик од Њујорк до Лондон изнесува само мал процент од она колку што изнесувал во средината на векот.⁸⁸

Кога ќе се земе предвид економскиот развој, културата и човечкиот капитал стануваат незначителни а демократијата ја деградира способноста за борба. Конвенционалната воена доминација на западните демократии произлегува првенствено од супериорните нивоа на економски развој, а не од политичките институции.

Да тргнеме од традиционалното материјално гледиште, степенот на развој на една држава не е само големината на нејзината економија туку и буџетот за одбрана и за војската е исто така важна за воениот успех. Односно воената моќ е во функција и на квантитетот и на квалитетот на државите, држави со слична големина се разликуваат во нивото на воена моќ затоа што економски развиените држави имаат поефикасни и пообучени воени сили. Воената моќ е вкоренета во економијата на една држава повеќе отколку во нејзините политички институции, култура или образовен систем. Иако економскиот развој не може да биде единствената одредница на воената ефективност, се чини дека тоа е примарна детерминанта.

Емпириските студии докажале дека воената моќ влијае на моделите на меѓународна соработка, трговска политика, економски развој и конструкција на идентитет. Покрај тоа, голем дел од теоријата за меѓународни односи во суштина се сведува на дебата за степенот до кој воената моќ влијае на однесувањето на државата. Сепак, неколку познати професори се обиделе да развијат солидна концепција за воената моќ и да ги истражат нејзините детерминанти. Без таква анализа, проучувањето на меѓународните односи нема основа врз која може да се засноваат пошироки теоретски и емпириски тврдења.

На пример, безбедносните импликации од брзиот економски развој на Кина. Ако економскиот развој е клучна состојка за ефективна војска, тогаш растот на кинеската економија е синоним за проширување на нејзиниот воен потенцијал. Но, ако авторитарните политички институции на Кина или не-западната култура систематски ја

⁸⁸ Нај Ц.С. помладиот, Разбирање на меѓународните конфликти вовед во теоријата и историјата, Академски печат, Скопје 2008, стр. 22.

поткопаат нејзината способност да ги претворат ресурсите во воена моќ, тогаш безбедносната закана предизвикана од нејзиниот економски подем може да биде помалку заканувачка отколку што се претпоставува. Бидејќи виталните одлуки во врска со големата стратегија, заложбите на алијансата, проценката на заканите, воената доктрина, распределбата на буџетот и употребата на сила се засноваат на проучувањето на воената моќ.

Најважно е тоа што точните воени проценки помагаат да се спречат војните. Војните се водат за различни прашања, но повеќето имаат основна причина: лажен оптимизам.⁸⁹

Споровите прераснуваат во војни кога обете страни веруваат дека можат да употребат сила за остварување на политички цели по прифатливи трошоци, или со други зборови, кога обете страни мислат дека можат да победат. Се разбира, неколку војни во историјата биле добитни, што значи дека барем едната страна во секоја војна - и многу често и двете страни - ја потцениле силата на непријателот и завршиле да плаќаат прекумерна цена во крв и богатство како резултат. Погрешните проценки на воената моќ предизвикуваат војни, затоа прецизното мерење на воената моќ ја зголемува веројатноста за мир.

1. Економски развој и воена ефективност

Суштината на економскиот развој е ефикасноста на производството. Колку е повисоко нивото на економски развој на една држава, толку поефикасно нејзините работници произведуваат стоки и услуги. Можеби постои природна тенденција да се гледа на цивилното и военото подрачје како посебни субјекти, но воените сили се всушност вградени во економските системи. Така, земјите кои се истакнати во производството на цивилни добра и услуги, исто така, имаат тенденција да се истакнуваат во производството на воена сила. Особено, економскиот развој ја подобрува способноста на државата да произведува висококвалитетна воена опрема и вешт воен персонал.

Оваа теорија го надминува традиционалното материјалистичко гледиште, кое само ја поврзува воената ефикасност со трошењето на одбраната и имплицира дека сиромашните,

⁸⁹ Blainey, G, *The Causes of War*, 3rd ed. (New York: Free Press 1988), Ch.3.

технолошки заостанати држави сè уште можат да ги соединат моќните војски крадејќи или купувајќи оружје од странство и канализирајќи инвестиции во одбраната дома. Како што појаснуваат дискусиите и емпириските тестови, односот помеѓу економскиот развој и воената ефективност се протега со далеку големи суми на пари.

Покрај легалната продажба на оружје постои и нелегалниот начин на продажба односно од 1996 година, земјите низ цела Европа забележаа трговија со оружје. Европа е севкупен голем извозник на недозволено оружје со Велика Британија, Германија и Франција во националното водство за најголем извоз. Увозот во Европа во периодот од 2004-2013 година е намален за 25%, со тоа што Обединетото Кралство увезува најмногу во Европа.⁹⁰

Огненото оружје што се увезува и се пренесува е обично мало оружје и полесно оружје (МОПО) во споредба со големата машинерија, како што се тенкови и авиони.⁹¹

Вредноста оружјето на глобалниот пазар се проценува на околу 60 милијарди долари годишно, односно од нив околу 8 милијарди долари се од продажба на на пиштоли, пушки, митралези и куршуми.

2.Опрема

Иновациите се случуваат и имплементираат различно во сите општества, но само економско развиените држави се способни за одржлив технолошки напредок. Институционалната основа на економскиот раст - поттикнува создавање и примена на нови иновации, додека развиеното ниво на трговија и мобилност благодарение на глобализацијата го олеснува нивното ширење. Развиените економии имаат финансиски капитал за финансирање на технолошка иновација и капацитет за производство на опрема и материјали во големи количини. Бидејќи индустриите во рамките на една економија се понапредни, тие сè повеќе имаат корист од економијата на обем што ги намалуваат

⁹⁰ Arsovska.J,Introduction: Illicit Firearms Market in Europe and Beyond.,*European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 20, no. 3, 2014, str.295-305

⁹¹ Green Owen „Examining international responses to illicit arms trafficking“, *Under the Counter and over the Border*, Springer Netherlands, 2000,str..151–190,

единечните трошоци за производство и, според тоа, ја зголемуваат веројатноста дека ќе бидат развиени и усвоени нови иновации, вклучително и воени иновации.

Одржливиот технолошки напредок се претвора во технолошка надмоќ во битките, за што сведочи колонијализмот. Во 1850 година, БДП на Велика Британија беше само половина од оној на Индија, но сепак четирикратната предност на Велика Британија во економскиот развој (мерена според приходот по глава на жител), преточена во многу супериорно оружје и организација, што пак ја олесни политичката доминација.⁹²

Дури и кога две страни поседуваат слични видови опрема, оние што ги поседуваат економски развиените држави имаат тенденција да бидат со повисок квалитет. На пример, оригиналните дизајни за американскиот тенк М1 и советскиот Т-72 влегоа во производство за десет години едни од други. Тенкот М1, беше произведен од најживата економија на земјата, додека Т-72 излезе од технолошки заостанато општество. Новиот тенк никогаш не бил искористен за време на Студената војна, но се покажал за време на Заливската војна во 1991 година.⁹³

Додека американските тенкови немаа проблем да навлезат во ирачките Т-72 од растојанија до 3.700 метри, ирачките куршуми Т-72 - од кои некои беа испукани од рамките на 500 метри - честопати не успеваа да ги оштетат американските тенкови или дури и да ги забават.⁹⁴ Советскиот борбен авион слично заостануваше далеку зад оној на Соединетите држави. Кога советски пилот, кој барал азил, го прелетал својот Миг-25 во Јапонија во 1976 година, инспекторите на теренот откриле дека тој нема никакви технологии од следната генерација и го опишале како „ракета со прозорец“.⁹⁵

Овие технолошки недостатоци не произлегоа од недостаток на финансирање - во текот на седумдесеттите и осумдесеттите години на минатиот век, СССР одвои 2-3 проценти од целиот бруто национален производ на воено истражување и развој - туку од економската неразвиеност.

⁹² Figures calculated from data in, Angus Maddison, 'Historical Statistics, World Population, GDP and Per Capita GDP, 1-2003 AD', 2007, accessed at <www.eco.rug.nl/~Maddison/>.

⁹³ On the superiority of US tanks over Soviet tanks, see Malcolm Chalmers and Lutz Unterseher, 'Is There a Tank Gap? Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets', *International Security* 13/1 (Summer 1988), str.5-49.

⁹⁴ Bonsignore, E., Gulf Experience Raises Tank Survivability Issues, *Military Technology* 16/2 (Feb. 1992), str.64-70

⁹⁵ Paarlberg, R. L., 'Knowledge as Power: Science, Military Dominance, and US Security', *International Security* 29/1 (Summer 2004), str.123-4.

При разгледување на технолошката супериорност, важно е да не се фиксира само на платформите за оружје. Предностите во комуникациите, разузнавањето, медицинската нега и логистиката можат да имаат одлучувачки влијанија врз воените резултати. На пример, победата на Американците во пацифичките кампањи од Втората светска војна не се должи на можноста на американските војници да останат здрави додека јапонските сили беа подложни на болести. Покрај тоа, историски ниската стапка на загуба во Заливската војна во 1991 година може делумно да се објасни со одлучувачката американска предност во разузнавачките системи, вклучувајќи ја и нејзината констелација на системи за навигација засновани на глобален систем за позиционирање (GPS), Заеднички надзор и радарски систем за напад на цели (JSTARS) радар за надзор на воздухот, сателити и шпионски авиони.

Додека државите можат да купуваат напредни технологии од други, само развиените економии поседуваат технолошка индустрија и квалификувана работна сила неопходна за нивна модернизација. На пример, во средината на 30-тите години на минатиот век, Фашистичка Италија трошеше повеќе на одбраната отколку на Велика Британија, Франција или на Соединетите Држави, но на оваа огромна воена инвестиција им недостасуваше солидна економска основа. Во 1938 година, Италија поседуваше само 2,8 проценти од светското производствено производство, произведе само 2,1 процент од својот челик и имаше приход по глава на жител еднаков на оној што го оствари Велика Британија во средината на деветнаесеттиот век.⁹⁶

Италија не беше во состојба да го следи темпото со виталните воени случувања и влезе во Втората светска војна со застарена опрема: италијански биплани летаа со половина од брзината на сојузничките авиони, додека италијанските тенкови, со тежина од само 3,5 тони и вооружени со два митралеза, не одговараа на сојузничките тенкови кои тежеа 20 тони и имаа многу потешко оружје.⁹⁷

⁹⁶ Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Vintage Books 1987), str. 294; Maddison, 'Historical Statistics, World Population, GDP and Per Capita GDP, 1–2003 AD'.

⁹⁷ Kennedy, *Rise and Fall of the Great Powers*, str. 295.

Врзани за таквата застарена технологија, не е ни чудо што италијанската армија беше изместена во кампањата во Северна Африка.

Сиромашните земји можат да купат модерни тенкови и авиони, но немаат резервни делови или техничари за да можат да работат и да ги одржуваат . Овие недостатоци, на набавките и обучениот персонал, често одат рака под рака и се зајакнуваат едни со други, создавајќи проблем што еден научник го нарекува „логистичка снежна топка“: држава со слаби залихи треба ефикасно да го користи оние што го има.

Војските честопати директно се потпираат на цивилна опрема, материјали и техника. На пример, во 1973 година израелските камиони со млеко носеа муниција преку Суецкиот канал, а патничките авиони на Ел Ал испорачуваа резервни делови и муниција со висок приоритет.⁹⁸

Денес, американската војска зависи од приватните компании за да се обезбедат логистички услуги и да произведуваат информатички технологии, како што се облека ,оптички влакна, компјутери,глобални сателити, телефони, импровизирани безжични мрежи лаптоп компјутери. Современите системи на вооружувањето зависат од иновативните технологии на производство и дизајн кои престојуваат во комерцијалниот сектор, а три четвртини од компјутерската моќ во крстосувачот „Агис“ зависи од комерцијалната опрема.⁹⁹ Во овие аспекти, солидната економска инфраструктура ја подобрува воената ефикасност за време на војните, како и во периодите што им претходеа.

Во претходните епохи, копирањето и имитацијата преку шпионажа беа одржливи опции за заостанатите држави кои сакаа да ги достигнат технолошките лидери. Во раните 1900-ти, на Германија и беа потребни само три години да ја копира и произведе сопствената верзија на британскиот супер борбен брод HMS *Dreadnought*. Првата американска детонација на нуклеарно оружје во 1945 година беше проследена со советска детонација само четири години подоцна. Денес, воените технологии се многу потешки за копирање, бидејќи тие не се самостојни парчиња хардвер. Воената моќ порано се состоеше главно од

⁹⁸ [https://www.fpri.org/docs/American Military History A Resource.pdf](https://www.fpri.org/docs/American_Military_History_A_Resource.pdf) посетена 20.06.2021г.

⁹⁹ Samuels.R.J., *Rich Nation, Strong Army: National Security and the Technological Transformation of Japan* (Ithaca, NY: Cornell UP 1994),str.26.

платформи за вооружување денес е составен од системи, кои поврзуваат оружје и војници со сензори, сателити и командни центри.

Земјите можеби ќе можат да купат воени системи од странство, но само развиените држави ќе имаат поддршка за инфраструктурата неопходна за асимилирање на најсовремените воени технологии .

3.Вештина

Воената ефикасност бара и вештина. Како што истакна Стивен Бидл, смртноста на современото оружје го прави самоубитвено изложеното масовно движење на бојното поле. За да преживеат во такво опкружување, воените единици мораат да совладаат определени тактички шеми кои им овозможуваат да извршуваат воени мисии истовремено минимизирајќи ја нивната изложеност на огнена моќ на непријателот.¹⁰⁰

Вештината е исто така клучна на оперативно ниво. Офицерите мора да бидат способни да синтетизираат мноштво фактори - мисијата, силата и целите на непријателот, теренот, временските услови и да донесуваат одлуки во врска со стратегијата, доктрината и тактиките што ја зголемуваат моќта на нивните сили. Покрај тоа, лидерите мора постојано да ги проценуваат воените единици и соодветно да ги подобруваат оперативните планови и програмите за обука.

На пример, по победата над Полска во Втората светска војна, германското воено раководство критички ги испита сопствените сили и вовеле организациски промени. Овој процес произведе многу поефикасна борбена сила и го олесни последователното бурирање на Франција во мај и јуни 1940 година.¹⁰¹

Покрај тоа, воената ефективност зависи од квалитетот на административните одлуки во врска со воената организација и структурата. Успешно координирање, снабдување и транспорт на силите во борба не се потребни само обучени војници, туку и талентирани

¹⁰⁰ Biddle.S, *Military Power* Princeton University Press, 2004, str.38–48.

¹⁰¹ Murray. W, German Response to Victory in Poland: A Case Study in Professionalism, *Armed Forces and Society* 7/2 (Winter 1981), str. 285–98.

менаџери и аналитичари за да се утврди и спроведе најефективната дистрибуција на работна сила, опрема и трошоци. Во овој поглед, научните техники, како што се истражување на операции и анализа на системи, даваат изведено знаење врз кое може да се донесат здрави оперативни одлуки.

Секоја последователна класа војници мора да добие ригорозна обука, а постојните единици мораат постојано да вежбаат за да спречат катастрофа. Основната обука за еден типичен војник може да трае само неколку месеци, но обуката на офицери за нивно водење трае со години и е потребен систем на воени академии за дистрибуција на военото знаење .¹⁰²

Клучната поента е дека на војските им треба *одржливо* вложување за да останат ефективни затоа што е крајно тешко да се развијат или обноват вештините откако ќе се изгубат.

Поддршката на за подолг временски период, може да ја намали стапката на економски раст и, според тоа, потребното богатство за идната воена моќ. Државите низ историјата се соочувале со дилемата да балансираат на краткорочната безбедност дадена од големите буџети за одбрана наспроти долгорочната безбедност на зголемувањето на богатството. Сето оваа е далеку поактуелно за економски развиените држави кои можат да произведат ефективни војски, додека релативно мал процент од своите економски ресурси посветуваат на одбраната.

Покрај тоа, супериорната економска ефикасност ги намалува трошоци за оружје и залихи, со што на војниците им се даваат повеќе можности да тренираат со нив и повеќе можности за администраторите да тестираат ново оружје и да ја утврдат нивната изводливост за целосно распоредување.¹⁰³

Спротивно на тоа, недоволно развиените држави не може да биде во можност да си дозволат да губат муниција и материјали за обука и испитување, или да биде во можност да плати и да ја задржат квалификувани војници во мир. На пример, советскиот борбен

¹⁰² Millett A.R., Murray.W and Watman.K.H., 'The Effectiveness of Military Organizations', in Allan R. Millet and Williamson Murray, eds., *Military Effectiveness, Volume I: The First World War* (Boston, MA: Allen & Unwin 1988), str.14.

¹⁰³ Horowitz. M.I., *The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics*, PhD dissertation, Harvard Univ. 2006, str. 49–50.

авион Миг-21 добил ремонт со тројно поголема брзина од многу западни авиони, а наводно советските тенкови мотори Т-62 се истрошиле целосно по 500 часа употреба. Како резултат, советската војска беше принудена да го држи оружјето „спакувано како најдобро“, користејќи го само за специјални вежби еднаш или двапати годишно.¹⁰⁴ Економски развиените држави, имаат поголема веројатност да имаат квалификувани воени администрации. Како што растат приходите, образованиот систем се проширува, а со тоа се зголемува човечки капитал .¹⁰⁵

Динамичната економија обезбедува различни можности за развој на менаџерски вештини, кои потоа можат да се пренесат на воено релевантните индустрии и организации. Економски развиените држави, исто така, имаат поголема веројатност да поседуваат голем технолошки капацитет за анализа на податоци и комуникација. Вешто управуваните економии раѓаат вешто управувани војски. Како што тврди Елиот Коен, неколкуте случаи на сиромашни држави кои успешно ги спроведуваат воените операции (на пр. Северен Виетнам) се „исклучок што го докажува правилото“ затоа што сиромашните држави „скоро по дефиниција се соочуваат со голем недостаток на потребна менаџерска експертиза“.¹⁰⁶

Економскиот развој ги ублажува политичките ограничувања што го попречуваат генерирањето на воена вештина. Некои студии забележаа дека внатрешниот политички раздор значително ја намалува воената ефикасност со уништување на довербата меѓу војниците од различни општествени групи или со предизвикување режими да ги поткопаат единството и вештината на армијата. Просперитетните држави, сепак, многу помалку веројатно ќе бидат погодени од ваквите расколи. Емпириски факт е дека економски развиените држави доживуваат помалку удари отколку помалку развиените држави. Всушност, ниту една демократија никогаш не паднала во земја со приход по глава на жител над 6,055 \$.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Betts. R.K, *Military Readiness: Concepts, Choices, Consequences* (Washington DC: Brookings Institution Press 1995), str.156–9.

¹⁰⁵ Glaeser. E. L., La Porta.R, Lopez.F-de-Silane and Andrei Shleifer, 'Do Institutions Cause Growth?' *Journal of Economic Growth* 9/3 (Sept. 2004),str. 271–303.

¹⁰⁶ Cohen, 'Distant Battles', str.162–3.

¹⁰⁷ Benhabib.J Przeworski.A 'The Political Economy of Redistribution under Democracy', *Economic Theory* 29/2 (Oct. 2006), str. 270–91; Przeworski.A, Michael E. Alvarez and Cheibub.J.A, *Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-Being in the World* (Cambridge: CUP 2000),str. 106–17.

Покрај тоа, најмалку четири студии откриле дека поголемите приходи по глава на жител значително ја намалуваат веројатноста за граѓански војни.¹⁰⁸

Како што заклучи Светската банка во 2003 година по четири години истражување на оваа тема: „клучната основна причина за (внатрешниот) конфликт е неуспехот на економскиот развој“. На кратко, економски развиените држави имаат многу поголема веројатност да имаат политички средини погодни за развој на воената способност.

4.Ендоген развој

Ако економскиот развој беше во голема мерка резултат на културата, режимот, човечкиот капитал или граѓанско-воените односи, тоа не го побива тврдењето дека развојот директно ја обликува воената ефективност.

Уште поважно, сомнително е дека економскиот развој е производ првенствено на една или на некоја комбинација од овие четири фактори. На пример, не постојат цврсти докази дека пријателските воени односи се предуслов за економски развој. Спротивно на тоа, откриено е дека економските падови ги зголемуваат цивилно-воените антагонизми затоа што, покрај другите причини, тие често резултираат во значителни намалувања на трошоците за одбрана.¹⁰⁹

Најдобриот знак за опстанокот на режимот и внатрешниот поредок се високите приходи по глава на жител. До степенот до кој богатството ги изолира режимите од внатрешни закани и им овозможува да се фокусираат на надворешни непријатели. Слично на тоа, не постои консензус дека демократијата промовира економски раст. Додека демократските институции можат да помогнат во обезбедувањето на правата на сопственост ограничувајќи ги владетелите, тие исто така може да ги ослободат

¹⁰⁸ Sambanis.N , Hegre.H, 'Sensitivity Analysis of Empirical Results on Civil War Onset', *Journal of Conflict Resolution* 50/4 (Aug. 2006), str. 508–35; Paul Collier and Anke Hoeffler, 'Greed and Grievance in Civil Wars', *Oxford Economic Papers* 56/4 (Oct. 2004), str.563–95; James D. Fearon and David D. Laitin, 'Ethnicity, Insurgency, and Civil War', *American Political Science Review* 97/1 (Feb. 2003), str.75–90; Robert H. Bates, 'Political Insecurity and State Failure in Contemporary Africa', Center for International Development, Harvard Univ., Working Paper 115 (2005).

¹⁰⁹ Brooks, *Political-Military Relations and the Stability of Arab Regimes*, str.23–9.

популарните барања за потрошувачка или да ги зајакнат интересните групи да се принудат преку неефикасна прераспределба на ресурсите.¹¹⁰

Оваа теоретска несигурност се рефлектира во емпирискиот запис Последователното истражување на Роберт Баро исто така не успеа да најде јасна емпириска поддршка на било кој начин.¹¹¹

Аргументот , дека економскиот развој предизвикува демократизација, постои со децении (теорија на модернизација) и неодамна доби статистичка поддршка. Дебатите за односот помеѓу културата и економскиот раст се слично нерешени. Барем од „Протестантската етика и духот на капитализмот“ на Макс Вебер во 1920 година, групи научници тврдат дека културата ги поттикнува економските перформанси. Според ова гледиште, одредени општества имаат системи на ставови, вредности и знаење кои го олеснуваат економскиот раст. Други, пак, одговараат дека припишувањето економски и политички резултати на грешките во културата предизвикува ефект. Овие научници тврдат дека ретко постојат кохерентни конфигурации на ставови во широки групи на граѓани, а кога се случуваат, тие не опстојуваат подолго време. Покрај тоа, откриено е дека некои од наодите што ја поврзуваат културата со политичките и економските перформанси се резултат на статистички грешки или изоставена пристрасност на променливата.

Фактот дека многу од најбрзо растечките економии на денешницата вклучуваат разновидна низа култури го доведува во прашање аргументот дека економскиот развој е културно определен.

Повисоките нивоа на човечки капитал скоро сигурно го олеснуваат економскиот раст, но суштински се само одредени видови. Додека обучени научници очигледно се потребни за автохтони технолошки иновации, економскиот раст не мора да бара високо население да биде високо образовано.¹¹²

¹¹⁰ On savings and investment, see Walter Galenson, 'Introduction', in Walter Galenson (ed.), *Labor and Economic Development* (New York: Wiley 1959). On interest groups, see Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* (New Haven, CT: Yale UP 1982).

¹¹¹ Barro, R.J., *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study* (Cambridge, MA: MIT Press 1997).

¹¹² Mokyr, 'Long-Term Economic Growth and the History of Technology', in Phillippe Aghion and Steven N. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth* (Amsterdam: Elsevier 2005), Ch.17.

Велика Британија, економски најразвиената држава во 1850 година и местото на индустриската револуција, беше далеку од тоа да биде најдобро образована, најписмена или најдобро обдарена со човечки капитал. Можеби поради оваа причина, некои студии откриле дека економските приноси на образованието не се особено високи.¹¹³

Економскиот развој е поврзан, но различен од, човечки капитал, цивилно-воени односи, демократија и култура. Не само што економскиот развој е потенцијално клучна детерминанта на ефективност, туку претходните наоди, во врска со ефектите на демократијата, културата, човечкиот капитал и цивилно-воените односи, не можат да се проверат се додека не се контролираат алтернативните објаснувања, како што е економскиот развој.

Можеме да изведеме неколку хипотези за тестирање:

Хипотеза 1. Државите со повисоко ниво на економски развој треба да се однесуваат поефикасно на бојното поле отколку помалку развиените држави.

Потврдата на оваа хипотеза не значи дека економскиот развој е сè што е важно, тоа само сугерира дека економскиот развој е една од неколкуте важни детерминанти на воената ефективност. Економскиот развој е примарна детерминанта на воената ефективност. Според ова гледиште, корелациите пронајдени од претходните студии помеѓу политичките и социјалните варијабли и воената ефективност се лажни. Западните демократии со високо ниво на човечки капитал и ниско ниво на цивилно-воено триење се борат подобро едноставно затоа што имаат тенденција да бидат економски поразвиени од државите во кои немаат овие карактеристики.

Хипотеза 2. По контролата за економскиот развој, типот на режим, културата, човечкиот капитал и граѓанско-воените односи не треба силно да се поврзуваат со перформансите на бојното поле.

Некои претходни студии го користеа нивото на трошење на одбраната по војник како посредник за квалитетот на воените сили.¹¹⁴

¹¹³ Pritchett, L., 'Where Has All the Education Gone?' *World Bank Economic Review* 15/3 (Oct. 2001), str.367–91.

¹¹⁴ See, for example, Stam, *Win, Lose, or Draw*.

Оваа асоцијација на трошење на одбраната со воена ефикасност е во согласност со традиционалното гледиште дека воената способност е функција на материјалните ресурси. Претходната дискусија, сепак, сугерира дека придобивките од супериорниот економски развој одат подалеку од тоа да се имаат само повеќе пари за да се инвестираат во војската. Особено, економски развиените држави имаат поголема веројатност да имаат робусни технолошки инфраструктури, големи производствени капацитети, вешт персонал и стабилни политички средини, што може да ја подобри ефикасноста независно од нивото на трошење на одбраната.

Хипотеза 3. Државите со повисоко ниво на економски развој треба да се однесуваат поефикасно на бојното поле отколку помалку развиените држави, дури и по контролата за нивото на воена потрошувачка.

5. Емпириска анализа

Емпириските анализи ги тестираат овие три хипотези користејќи ги истите податоци користени во претходните студии, тврдејќи дека типот на режимот, културата, човечкиот капитал и цивилно-воените односи имаат значителни ефекти врз воените перформанси.¹¹⁵

Целта е да се обезбеди значаен придонес кон нашето разбирање на воената ефикасност, притоа правејќи ги најмалите можни промени во истражувачките дизајни на најновите студии. Оваа техника помага да се спречи пристрасноста во прилог на моите хипотези и му овозможува на читателот да пронајде специфични промени во суштинските заклучоци до одредени методолошки измени.

Затоа, освен за проверки на стабилноста и за создавање варијабли за економски развој, трошење на одбраната и варијабли на консолидација на режимот, сите податоци користени во оваа студија доаѓаат од Бидл и Лонг (2004), што е најновата квантитативна студија за детерминантите на воената ефикасност.

¹¹⁵ Reiter and Stam, *Democracies at War*, Ch. 3; Biddle and Long, *Democracy and Military Effectiveness*.

Податоците за Бидл и Лонг се модифицирана верзија на базата на податоци CBD90, која е составена за американската армија од страна на Организацијата за историска проценка и истражување, сега наречена Институт Дупуј. Изменетата верзија на Бидл и Лонг опфаќа 381 битка водена од 1900 година. Секое набудување претставува битка, со атрибути на напаѓач и бранител како променливи. Оригиналниот сет на податоци содржел значителни грешки. Но, Бидл и Лонг го подобрија квалитетот на податоците со отстранување на двојното сметање на битките и поправање на историските неточности.¹¹⁶

Воената ефикасност е клучна компонента на воената моќ, но таа е првенствено функција на економскиот развој, а не на политичките и социјалните фактори. Особено, економски развиените држави се посposобни да генерираат високо квалификувани воени единици и да произведуваат, одржуваат и модернизираат софистицирана воена опрема. Дел од оваа предност произлегува од поголемиот суфицит на богатство, што им овозможува на развиените држави да одржуваат големи воени инвестиции без да го нарушат долгорочниот економски раст. Но, економски развиените држави исто така извлекуваат воени придобивки од нивните технолошки инфраструктури, ефикасни производствени капацитети, напредни мрежи за анализа на податоци, залихи на менаџерска експертиза и стабилни политички средини. На кратко, воената ефикасност не може да се купи; мора да се развие.

Оваа позитивна врска помеѓу развојот и ефективноста опфаќа стотици битки, десетици војни и неколку различни операционализации на самиот развој. Покрај тоа, врската помеѓу економскиот развој и борбената моќ останува силна дури и кога ќе бидат земени предвид низа други карактеристики. Спротивно на тоа, се чини дека многу политички и социјални фактори имаат, во најдобар случај, маргинални или идиосинкратски ефекти, што сугерира дека некои од пронајдените корелации помеѓу овие варијабли и воената ефективност не можат да бидат каузални. Наместо тоа, одредени политички и социјални патологии можат да бидат произведени од економски развој или во корелација со нив. Иако некои од овие фактори можат да влијаат на процесот на економски раст и на тој

¹¹⁶ Biddle and Long, 'Democracy and Military Effectiveness', str. 533–5.

начин индиректно да ја обликуваат ефективност,резултатите презентирани овде сугерираат дека малкумина директно влијаат на воената способност. Така, конвенционалната воена доминација на западните демократии е навистина само конвенционална воена доминација на економски најразвиените држави.

За оние кои се заинтересирани за развој на здрава и квантитабилна концепција за воената моќ, овој заклучок ги поедноставува работите: апсолутното ниво на материјални ресурси на државата ја мери количината на нејзините воени средства, додека нивото на економски развој обезбедува солиден прокси за квалитетот на тие средства . Комбинирање на овие две компоненти - ресурси и ефективност - произведува точен индикатор за воена моќ врз која може да се тестираат пошироки теоретски и емпириски тврдења.

Спротивно на тоа, мерките што се користат во повеќето академски студии и одбранбени анализи, погрешно ја поврзуваат големината со моќта и со тоа ги преценуваат можностите на големите, но неразвиените држави. Кина, на пример, моментално ја поседува најголемата светска војска и ќе има најголема економија во следните 30 до 40 години. Но, овие достигнувања ја одразуваат демографската, наместо воената надмоќ. Всушност, големината сè повеќе смета за малку, бидејќи напредокот на огнената моќ, насочувањето и комуникациите им овозможуваат на компактните, но софистицирани војници да нанесат невидено ниво на уништување на масовните сили. Тајван, Австралија и Сингапур, да земеме три примери, можат да сторат многу повеќе против потенцијалните противници отколку што можеа пред 30 години. Во меѓу време,Кина и Индија - двете најнаселени земји на земјата - ја избегнаа својата компаративна предност масовно и ги преориентираа своите војски да се борат, како што го нарече поранешниот кинески претседател iangiang Земин, „локални војни под модерни услови на висока технологија“¹¹⁷

Накратко, рамнотежата помеѓу квантитетот и квалитетот се смени одлучно во корист на последниот.

Земјите како Кина, Индија и Бразил честопати се сметаат за истовремено големи сили и земји во развој, но емпириските записи сугерираат дека ова е оксиморно, барем во воена смисла.

¹¹⁷ Zemin.J, *Lun guofang yu jundui jianshe* On National Defense and Army Building (Beijing: Jiefangjun chubanshe 2002), str.83.

Сиромашните држави едноставно не можат да ги надоместат воените недостатоци својствени на економската заостанатост. Според тоа, главното прашање за воени проценки не е дали другите земји ги зголемуваат своите одбранбени буџети или го зголемуваат пристапот до напредните технологии од странство - иако овие фактори остануваат важни - туку дали тие го развиваат економскиот капацитет за производство, одржување и координација на сложени воени системи. .¹¹⁸

Бидејќи малите промени во способностите можат да имаат големи геополитички ефекти, апсолутно е од суштинско значење да се разбере како воената ефективност тече со текот на времето. Воената ефикасност на една земја е вкоренета во нејзината култура и институции. Културните и институционалните бариери за ефективноста се распрснуваат додека државите стануваат економски развиени. Така, сегашниот бран на глобален просперитет, иако чудесен и прекрасен од многу аспекти, ќе донесе и значителна воена модернизација. Американското водство во конвенционалните воени можности е поголемо отколку што обично се претпоставува, но може да се повлече со побрза стапка.

Управувањето со геополитичките последици од економскиот развој отсекогаш била основна задача на државните занаети, но невиденото темпо и обем на раст денес го прави ова и потешко и поважно од кога било досега. Многу фактори ќе утврдат дали таквата промена се случува без насилство, но една клучна состојка е јасност во однос на распределбата на воената моќ. Како што заклучи историчарот офефри Блејни: „Војните обично започнуваат кога две нации не се согласуваат околу нивната релативна сила“. Така, експлицитна воена наредба за пикирање го промовира мирот. Оттука, најважната точка што треба да се направи е дека одредниците на воената моќ треба да добијат ист вид на одржлива и ригорозна студија што е дадена за нејзините ефекти. Воената моќ игра клучна улога во обликувањето на бројни аспекти на меѓународните односи, сепак, малку аналитичари одвоија време да развијат солидна концепција за оваа клучна варијабла или да разберат како се создава. Бидејќи толку многу одлуки за политики и академски теории се потпираат на проценки на воената способност, апсолутно е императив да ги добиеме тие проценки правилно.

¹¹⁸ Christensen. T.J, 'Posing Problems without Catching Up: China's Rise and Challenges for US Security Policy', *International Security* 25/4 (Spring 2001), str. 5–40.

6.Економска безбедност

Идејата за поставување на економската безбедност е поставена во исполитизираната расправа за природата на односот помеѓу политичката структура на меѓународниот неред и економската структура на светскиот пазар¹¹⁹. Главната противречност на односот создава различни гледишта кој имаат предност : државата и општеството или пак пазарот, и дали воопшто индивидуалните економски актери може да имаат право на заштита од функционирањето на пазарот. Овие различни погледи претставуваат неспоиви идеолошки основи и создаваат различни логички и приоритети на економската безбедност¹²⁰

Меркантилистите и неомеркантилистите даваат предност на политиката. Според нивното мислење, државата мора да ја следи социјалната и политичката цел, со што создава општествена благосостојба и обезбедува безбедност потребна за егзистенција на поединците како и за функционирање на претпријатијата и пазарите. Во меѓународниот економски систем националниот економски успех може да се постигне само за сметка на другите држави¹²¹

Економската безбедност во суштина претставува доволво предвидлив доход , вработување и здравје при работа,социјално осигурување,диспаратет на доходот и компетитивност.

Економската безбедност е дел од пошироките приоритети на државата, односно националната безбедност. Меркантилизмот заедно со социјализмот, кој исто така ` дава предност на државата наспроти пазарот, претставува форма на економски национализам¹²² по Студената војна теоретската расправа за економската безбедност се водела пред сè во склад со насоките на чистиот либерализам, кој тежнее кон целосно подредување на општествените норми на пазарните .¹²³

¹¹⁹Buzan,B,(1991). People, States and Fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.

¹²⁰ McKinlay, R. D. in Little, R. (1986). Global Problems and World Order. London, Pinter , str.292

¹²¹ Luciani.G, The Economic Content of Security. Journal of Public Policy, 1989 , 8(2), str.152 - 75

¹²² Mayall.J, Reflections on the "new" economic nationalism. Review of International Studies, 1984 10(4)

¹²³Sheehan.M , International Security An Analytical Survey, London, 2005 str.78

Либералите тврдат дека економијата мора да биде основа на општеството и дека пазарот мора да функционира што е можно послободно, без какво било мешање на државата. Крајната цел на либерализмот е трансформирање на националните економии со различни валути и ограничувања на мобилноста на производните фактори во светска економија со релативно неограничената мобилност на стоките и услугите, капиталот и луѓето.¹²⁴

Либералите ја ценат економската ефикасност и сметаат дека меѓународните економски односи предизвикуваат општа корист. Затоа, од нивен аспект главната цел на економската безбедност е да се развијат правила, кои ќе овозможат мобилност на производните фактори помеѓу националните економии¹²⁵. Либералната идеја за економска безбедност се однесува на создавањето стабилни услови, во кои економските актери ќе можат слободно да си конкурираат едни со други. Со појавата на слободната конкуренција некои од земјите се збогатија некои осиромашаја дополнително и настанува еден јаз помеѓу богатите и сиромашните земји. либерализацијата на светската економија започнува со трговијата во почетокот на 70 тите години од минатиот век потоа и на подрачјето на финансиите и предизвикува два различни ефекти и тоа:

- националните економии станаа се поизложени на конкуренцијата на светскиот стоковен и финансиски пазар. Последично, зголемената невработеност и деиндустријализација станаа закана за благосостојбата и сувереноста за оние држави, кои не беа најуспешни во ваква околина¹²⁶
- Националните економии кои се прилагодиле на отворениот трговски и финансиски систем, станаале зависни од своето тековно работење.

Нееднаквоста на економската безбедност ја разгледуваме на национално и меѓународно ниво, националното ниво произлегува од улогата на државата, додека пак нееднаквоста на меѓународно ниво настанува од неповолната економска положба која е последица од нивната наследена зависна економска положба од периодот на развој. Функционирањето

¹²⁴ Polany.K, (1957). The Great Transformation. Boston, Beacon Press

¹²⁵ Buzan.B, Waever.O, de Wilde, J, (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Lynne Rienner Publishers

¹²⁶ Strange.S,(1984). The Global Political Economy, 1959-84. International Journal, 39(2), str,267 - 283

на овие држави е политички независно, но сепак многу проткаено со влијанието на светскиот пазар и политичките интереси, како и обременето со општеството, чија традиција, знаење, ресурси и внатрешни поделби, кои по правило обезбедуваат лоша основа за развој на современа национална економија¹²⁷ Глобализацијата е добра за потрошувачите, додека на другата страна предизвикува голем притисок врз понудувачите, кои постојано мора да се прилагодуваат, доколку сакаат да преживеат. Моќните светски финансиски актери по желба можат да напаѓаат различни национални валути па дури и да уништат проекти за стабилизација на менувачките курсеви (ERM), кои доколку би успеале, значително би им ја намалиле заработката од менување валути и финансиски шпекулации.¹²⁸

Развојот на светскиот финансиски систем, кој впрочем придонесува за развојот, флексибилноста и независноста на економското управување, со нестабилноста, нееднаквоста, можноста за политичко искористување и можно пропаѓање на меѓународниот економски систем сам по себе претставува голема опасност.¹²⁹

Надворешната закана по безбедноста на меѓународниот економски систем сеуште остануваат војните, кои вклучуваат поголем број моќни држави, држави кои стекнале моќ ос амиот почеток на развој и поседуваат најсовремена технологија благодарение на глобализацијата. Додека пак глобализациските процеси предизвикуваат големи климатски промени, поради што природата би можела повторно да стане важна опасност по безбедноста на меѓународниот економски систем.

¹²⁷ Galtung.J, (1971). A structural Theory of Imperialism. Journal of Peace and Research, 8(2),str. 81 - 118

¹²⁸ Cox, R. (1994). Global Restructuring: Making Sense of Changing International Political Economy. Stubbs, R. in Underhill G.

¹²⁹ Strange.S(1984). The Global Political Economy, 1959-84. International Journal, 39(2), str.267 - 283

7.Економски закани по безбедноста

Расправите за економската безбедност произлегуваат од напнатоста помеѓу ранливоста и ефикасноста на безбедноста кои се појавуваат на сите нивоа на економската активност односно тоа се заканите од поединците и претпријатијата заканите од државата и меѓународниот економски систем .

8.Поединци

Економската безбедност означува можност за пристап до средствата потребни за задоволување на основните животни потреби. Опстанокот на поединецот зависи од снабденоста со основните потребни работи, како што се храна, вода, облека, живеалиште и образование .¹³⁰

Правото на вработување да претставува потребен услов за обезбедување на економската безбедност на поединецот, може да дојде до потешкотии во функционирањето на пазарот доколку ова не функционира . Како потрошувачи, поединците го поддржуваат функционирањето на пазарот, бидејќи им овозможува најдобар избор. Како производители, поединците може целосно да му опонираат на пазарот, доколку со своето функционирање ги загрозуваат доходите и вработувањето, релативно добрите економски услови обезбедуваат поволна економска безбедност, бидејќи поединците овозможуваат да имаат вработување и пари, а, од друга страна, можност за избор при купувањето.

9.Претпријатија

Претпријатијата како економски актери се обидуваат да обезбедат економска безбедност со создавање на монопол или заштита на работењето на пазарот, голема е веројатноста да се дојде до безбедносни конфликти помеѓу нив и интересите на потрошувачите.

¹³⁰ Buzan.B, Waever and De Wilde 1998 Security - A New Framework For Analysis 1998,стр.104

Претпријатијата постојано се приспособуваат за разлика од другите економски актери ко немаат вкоренети чувства за трајност големиот дел од претпријатијата може да пропаднат без големи последици, бидејќи оваа пракса е нормален дел од економската активност. Сето ова може значајно да влијае врз вработените, но поради ова секогаш доаѓа до пречки во функционирањето на економскиот систем. Исклучоците доаѓаат кога претпријатијата се големи и зафаќаат клучна положба во стопанството со тоа со самото нивно пропаѓање се предизвикуваат големи последици. кога државата е насочена кон поголема самодоволност, статус на референтен објект на безбедност добиваат претпријатијата кои произведуваат чевли па сè до претпријатијата кои произведуваат челик и бродови. Ова гледиште го застапува економскиот национализам и либерализмот им ја признава улогата на референтен објект на безбедност на големите производствени претпријатија и банки кое што пропаѓање доколку би било сериозно би ја загрозило стабилноста на националната економија, односно финансискиот систем или доколку таа компанија е клучна компанија во една отворена економија можно е и загрозување на светскиот глобален пазар.

10. Држава

Државата претставува главен актер на економската безбедност, причините доаѓаат надвор од економското подрачје најчесто тие се појавуваат во форми на грижа за снабдување за воените капацитети или пак грижа поради загрозување на политичкиот статус односно тоа е политичкото влијание на добавувачите на стратешките сировини и производи та се нафтата, храната и оружјето. Иако државата е имуна на заканите предизвикани од актерите на економскиот сектор со кои се сретнуваат другите економии банкротот на државата може да ја загрози нејзината политичка и воена безбедност но често влијае и врз економска безбедност. Економската безбедност на државата секогаш се изедначува со обезбедувањето на основните економски услови кои се потребни за опстанок на државата.

11. Животни потреби

Задоволување на основните животните потреби се состои од два дела, првиот дел означува можност за пристап до средствата потребни за живот државата за разлика од поединецот може да создаде самодоволен систем, од земјоделско производство доволно за прехрана на населението до суровински кои се доволни за да се задоволат потребите за снабдување на индустријата. националната економија најчесто не е целосно доволна самата за себе со средства снабдување на сретства потребни за прехранување на населението и снабдување на индустријата, затоа пристапот до надворешните резерви секогаш би претставувал клучен дел од економската безбедност на државата. Логична стратегија на државите со одржување на стабилен меѓународен економски систем и да си обезбедуват континуирано снабдување ја ублажуваат ранливоста и создаваат резерви од основните добра .

Во свет на глобализација државите се среќаваат со економско безбедносна дилема односно дилема која тврди дека релативниот економски раст ја игра најглавната улога при определувањето на моќта на државата што за разлика од воената моќ во која богатството на државта не се јакне за сметка на другите послаби актери. Економскиот развој на една држава не подразбира дека една држава се јакне за сметка на други држави кои слабеат односно осиромашуваат . Економската криза доколку ја зафати една држава која е главен актер на светско ниво со намалувањето на светскиот пазар и намалувањето на самиот капитал негативно влијае врз другите држави .

Во најновиот извештај, на ММФ предвидува дека стапката на инфлација во РСМ во 2020 година да изнесува 0,9 %, а во 2021 да достигне 1,3%. Од друга страна се проценува дека буџетскиот дефицит во 2020 ќе достигне ниво од 4,7 отсто од БДП, а за 2021 да изнесува 3,8%. Во 2016год нивото на буџетски дефицит изнесуваше 2,8% од БДП. ¹³¹

¹³¹ <https://www.dw.com/ммф-и-владата-со-различни-прогнози-пад-на-економијата-од-54-или-44-отсто/a-55278812> последно посетена на 01.06.2021г.

За земјите во регионот ММФ за годинава во најновиот извештај предвидува најголем пад на економијата на Црна Гора од 12%, по што следуваат Грција со пад од 9,5 % Хрватска - 9 % Албанија и Косово по 7,5 % , Босна и Херцеговина 6,5, Турција -5, Романија 4,8, Бугарија - 4 и Србија со пад од 2,5 %.¹³²

За 2021 година меѓу земјите од регионот Фондот предвидува најголем раст на БДП на Албанија од 6,1 %, по што следуваат Косово и Хрватска со по 6 %, Србија и Црна Гора 5,5, Словенија од 5,2, БиХ и Турција по пет, Романија 4,6 и Бугарија и Грција со раст од по 4,1 %.¹³³ За во 2025 година ММФ прогнозира дека најголем економски раст меѓу земјите од регионот ќе имаат Косово и Србија од четири проценти, пред Македонија, БиХ, Романија и Турција со по 3,5 отсто, Албанија 3,4, Хрватска и Црна Гора по три, Бугарија 2,9, Словенија 2,3 и Грција раст од само еден процент.

Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) прогнозира дека глобалната економија ќе се намали за 4,4 проценти во 2020 година, 0,8 % над јунската прогноза, според објавениот извештај на Светските економски изгледи (ВЕО).¹³⁴

Извештајот на Меѓународната организација на трудот МОТ наведува дека во 2008 година најголема стапка на невработеност имале Северна Африка и Блискиот исток, со 10,3 односно 9,4 отсто. Следат средна и југоисточна Европа (државите надвор од ЕУ), односно Заедницата на независни држави со 8,8 отсто, субсахарска Африка со 7,9 и Латинска Америка со стапка од 7,3 отсто.

Источна Азија има најниска невработеност од 3,8 отсто, после се јужна Азија со 5,4 и југоисточна Азија со Пацифик со 5,7 отсто во 2008 година. На три азиски региони: јужна, југоисточна со Пацифик и источна Азија, отпаѓаат 57 отсто новоотворени работни места во 2008 година.

Негативни се трендовите во индустриски развиените земји и во ЕУ за нето бројот на новоотворени работни места. Во овие региони се изгубени се 900.000 работни места.

Најголемо зголемување на стапката на невработеност е забележана во индустриски развиените земји (5,7 отсто) и ЕУ (6,4 отсто).¹³⁵

¹³² исто

¹³³ исто

¹³⁴ исто

V ГЛАВА МЕЃУЗАВИСНОСТА НА ЕКОНОМСКАТА ДИПЛОМАТИЈА И НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТА

Карактеристично за новата ера е интензитетот на повеќедимензионалните односи меѓу народите ширум светот. Ова создава огромни комерцијални можности на новонастанатите пазари и ова е една од причините за зголемениот интерес за економска дипломатија. Од друга страна, стабилноста на глобалниот систем е изложена на ризик: шоките брзо се пренесуваат од едната страна на системот на друга, додека глобалниот механизам за координирање на политиките не е достапен. Од оваа гледна точка несигурноста е зголемена како резултат на зголемената брзина на глобализацијата и зголемувања на цените на нафтата, суровините и другите основни добра и услуги. Ова го наметнува прашањето како можеме да ја зголемиме безбедноста. Под економска безбедност подразбираме безбедност што се однесува на меѓународни економски односи (трговија со стоки и услуги протокот на капитал, т.е. директни странски инвестиции, заеми и помош за развој).

1. Елементи на економската дипломатија

Економската дипломатија се состои од три елементи:

- Употреба на политичко влијание и односи за промовирање или влијание врз меѓународната трговија и инвестиции, за подобрување на функционирањето на пазарите или за решавање на неуспехите на пазарот и за намалување на трошоците и ризиците од прекуграничните трансакции (во кои се вклучени и правата на сопственост). Ова поле на економска дипломатија ја опфаќа комерцијална политика, но исто така и многу активности на невладини организации (НВО) се релевантни под овој наслов.

¹³⁵ <https://ssm.org.mk/mk/ekonomskata-kriza-sozdava-globalna-socijalna-recesija> последно посетена 05.06.2021г.

- Употреба на економските средства и односи за да се зголемат трошоците за конфликт и да се зајакнат заемните придобивки од соработката и политички стабилните односи, т.е. да се зголеми економската безбедност. Овој елемент содржи структурни политики и билатерални трговски и инвестициски договори и политичко нарушување на трговијата и инвестициите како во случај на бојкоти или ембарго.

- Начини за консолидирање на вистинската политичка клима и меѓународното политичко економско опкружување за олеснување и воспоставување на овие цели. Се опфаќаат мултилатерални преговори и е домен на наднационалните организации и институции како што се Светската трговска организација (СТО), Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) и Европската унија (ЕУ).¹³⁶

2. Неокласичната економска теорија

Неокласичната економска теорија има тенденција да посветува малку внимание на јавната политика во контекст на билатералните економски односи, повеќето учебници по меѓународната економија не обрнуваат внимание на политичкиот карактер на меѓународната економска размена. На пример главните принципи на Давид Рикардо за политичка економија и оданочување Рикардо ја развива теоријата на компаративна предност како објаснување за трговијата врз основа на „природната трговија“ што ја наведува Португалија да извезува вино, а Англија да извезува ткаенина.

Прашањето е дали трговијата со вино и ткаенина меѓу Португалија и Англија е била резултат на слободна трговија. Тоа беше резултат на економска дипломатија и договорено во контекст на Метјуенскиот договор, воен и трговски договор меѓу Португалија и Англија потпишан во 1703 година, како дел од Војната за шпанското наследство. Поради договорот, Португалија не развиваше други земјоделски производи и нејзината

¹³⁶ This topic is being dealt with in the Chapter by Ken Heydon and so we leave this aside in our contribution.

производствена индустрија. Трговскиот договор што претставуваше дел од договорот утврди нула тарифа за англиска волнена ткаенина и ги намали давачките за португалските вина за една третина, давајќи и на Португалија јасна конкурентска позиција пред Франција. Компаративната предност е само едната страна на паричката економската дипломатија и економската безбедност можат да бидат двигатели на трговскијата.

Најпознато дело на Рикардо принципите на економијата содржи критики за ограничувањата во меѓународната трговија и начинот на кој е распореден приходот на населението. Рикардо зборува за заликата помеѓу работниците кои добивале плата за преживување, земјопоседниците кои добивале наемнина и капиталистите кои имале капитал и добивале профит, како додатен приход. Доколку населението се зголеми, мора да се да се обработува дополнително повеќе почва чија плодност, е послаба од онаа на веќе обработените полиња, поради законот на намалена продуктивност. но, трошоците за производство на се зголемуваат како и цената на производот пример житото се зголемуваат и наемнините, платите и индексот на инфлација (бидејќи мора да се дозволи и работниците да преживеат) . Профитите се намалуваат, сè додека капиталистите не можат да инвестираат. Според Давид Рикардо економијата е создадена да стреми кон еднаекономско стабилна состојба.

За да ја одложи стабилната состојба, Рикардо се залага за промовирање на меѓународната трговија за увоз на жито со пониска цена со цел да им се спротивстави на земјопоседниците. Законите за житата во В.Б. се изгласале во 1815 година со создавање на променлив систем на тарифи за стабилизирање на цената на житото на домашниот пазар. високите тарифи, освен што требало да ги зголемат приходите на фармерите, ќе овозможат само пораст на цените на наемнините коишто одат во џебовите на земјопоседниците. Понатаму, ќе биде потребна поголема работна сила што води кон пораст на платите во земјата и со тоа ќе се намали извозот и профитот од прекуокеанските бизниси. Економијата за Рикардо, претставува нераскинлива врска помеѓу трите фактори („фактори на производство“): земја, труд и капитал. Рикардо математички демонстрирал дека придобивките од трговијата би можеле да ги надминат истакнатите придобивки од протекционистичката политика. Според идејата за компаративна придобивка, дури ако една земја не произведува доволно средства за разлика од друга, сè уште може да биде во

добивка со отворање на границите со што приливот на средства произведени поефтино од дома, создава придобивка за домашните потрошувачи. Тогаш, според Рикардо, овој концепт би довел до промена на цените, со што Англија би произведувала материјални добра за кои нивните компаративни придобивки биле највисоки.¹³⁷

Според Џ.С.Мил Трговијата е таа што ја прави војната застарена Мил се обидува да пронајде средина помеѓу сфаќањата на Адам Смит за проширување на можностите за трговија и технолошки иновации и сфаќањата на Т. Малтус за инхерентните граници на населението.

Голем број истражувачи се занимавале со влијанието на тероризмот врз трговијата и обратно. Транснационалниот тероризам е замена за традиционалното насилство меѓу народите и со тоа нуди дополнителен предизвик за меѓународната безбедност ја намалува довербата во рамките на трговските нации и нивната популација. Светла страна е што зголемувањето на економските врски и економскиот развој имаат тенденција да ја намалат самата основа од која се појавува тероризмот .

3.Глобализација и економска дипломатија

Глобализацијата го намалува растојанието помеѓу земјите со развојот на интернетот се намалуваат трошоците и се олеснува комуникацијата . Светот станува едно „глобално село“ разликата помеѓу надворешната трговија и внатрешната трговија исчезнува се повеќе и повеќе се јавува потребата од потреба од економска дипломатија односно се повеќе е потребно мирно решавање на конфликтите кои произлегуваат од економските политики на државите¹³⁸.

Дали далечината сепак е важна? Ова е релевантно прашање за на економската дипломатија. Доколку далечината не е важна надворешната трговија и домашната трговија стануваат се поблиски постои само тешкотија да се види улога на јавниот сектор.

¹³⁷ https://mk.wikipedia.org/wiki//Историја_на_економската_мисла#Дејвид_Рикардо Посетена 25.06.2021г.

¹³⁸ This section draws on Van Bergeijk and van Gorcum (2007).

Емпириското прашање е тема на голема дебата меѓу економисти. Според економистите влијанието на далечината, и покрај глобализацијата останува важен сегмент на меѓународната трговија.

Научни економски студии од 1870 – 2000год докажуваат дека политика и економската дипломатија ќе продолжат да играат важна улога во обликувањето на географските трговски модели на нациите, ефективноста и придонесите на економска дипломатија и комерцијална политика во голема мера варираат помеѓу нациите.

4.Нови димензии

Најважниот аспект на сегашната фаза на процесот на глобализација е фактот дека поранешните комунистички држави станаа пазарно ориентирани економии и учествуваат во многу поголема мера во светскиот систем отколку порано.

Според истражувањата и проекциите на ОЕЦД на најновиот светски модел до 2025 година предвидува дека групата на трговски нации (Европа и Северна Америка ќе ја изгубат својата мнозинска позиција во однос на трговските удели).

Трговскиот удел на Азија би се зголемил од 23% во 1995 година на 36% во 2025 година, додека учеството на Европската унија во истиот период би се намалило од 40% на 23%. зголемувањето на бројот на земји кои учествуваат во меѓународните трговски преговори ќе го комплицират и градењето на меѓународниот консензус, економиите со многу различни култури ќе ги промени нормите и вредностите и ова несомнено ќе има влијание врз правилата за меѓународна трговија. Предизвик за економската дипломатија покрај новите држави во развој, на глобалната арена е појавата на нови недржавни играчи со кои треба да се соочи. недржавни чинители можат да се спротивстават на плановите на националните влади и бидејќи имаат можност да ги префрлат активностите, владите имаат помалку контрола врз тоа што прават и како го прават тоа. ваквите фирми се исто така подложни на притисоци од големи групи потрошувачи кои можат да ги бојкотираат нивните производи. Важно е дека мултинационалните корпорации кои ги имаат ставено потрошувачите на прво место можат да го сменат своето однесување можат и станат

мост преку кои потрошувачите ќе влијаат врз специфичните активности на владата, државата или земјата.

Импликациите од овој тренд за економска дипломатија сè уште не се целосно јасни, но без сомнение процесите на донесување одлуки ќе станат посложени бидејќи бројот на играчи се зголемува, како и нивната хетерогеност. Исто така, важен е фактот дека економската дипломатија ќе мора да премине надвор од старите граници на владата до владините контакти. Новиот пристап ќе треба да одговори на потребите и аспирациите на децентрализирано ниво, т.е. поврзани со нејасни групи потрошувачи и фирми кои не се застапени од официјални тела или влади .

14те меѓународни нафтени компании ги штитат своите инвестиции од неуспеси на пазарот и неуспеси на владата, како ре-национализација. Пример е даден со обидите на италијанскиот премиер Проди да го заштити интересот на ЕНИ (италијанска енергетска компанија и водач на конзорциум на нафтениот проект Кашаган) по конфликтот помеѓу ЕНИ и државниот орган. Релевантните инструменти опфаќаат: меморандуми за разбирање, трговски мисии и размена на информации помеѓу владините и деловните општества. Семинарите и конференциите се широко користени за таа цел и се корисни за споделување идеи и подобрување на меѓусебното разбирање. На пример, во 2006 и 2007 година, холандското Министерство за економски работи организираше неколку семинари Русија-енергетика заедно со Меѓународната програма за енергетика Клингендаел, каде руски претставници, академици и деловни претставници се состанаа со нивните холандски и колеги од ЕУ.

Земјите што произведуваат ел. енергија стануваат поинтегрирани со економиите што трошат, а неуспехот во снабдувањето станува поскап и за земјите произведувачи. Во моментот Кина се покажува многу вешта во овој втор елемент на економската дипломатија. Кина може да ја прилагоди својата надворешна политика на нејзината стратегија за домашен развој на невидено ниво, охрабрувајќи ги компаниите да бараат договори за истражување и снабдување со земји кои произведуваат нафта, гас и други ресурси . Истовремено, Пекинг агресивно им се додворува на владите на тие земји со дипломатија, трговски зделки, простување на долгови и пакети помош. Јасен пример е кинескиот трговски договор со Ангола, кој во моментот извезува 25 проценти од

производството на нафта во Кина. Оваа акција е обезбедена со понуда на пакет-договор што вклучува заеми и помош, зделки за оружје, средства за кинеските компании да градат пруги, училишта, патишта, болници, мостови, да постават оптички влакна; и обука на анголските телекомуникациски работници.

Во случај на енергетска безбедност, може да се разгледа посебен акцент на билатералните договори за инвестиции за да се обезбедат поранешни инвестиции во проекти во Русија, Венецуела или Казахстан, земји кои неодамна се појавија во вестите поради закани за ре-национализација на големи ресурсни проекти. Исто така, може да се разгледаат политиките и стратешките резерви на ИЕА како начин за „нормализирање“ на меѓународното политичко опкружување преку создавање на безбедносна мрежа и институционализирање на дијалогот. Понатаму, повеќе Меѓународен енергетски форум, како биенален неформален министерски собир на министри за енергетика, може да ја игра својата улога во поттикнување на добри и деловни односи меѓу најголемите играчи на пазарот на нафта и гас. Конечно, СТО е од важност за да осигури општ позитивен тренд на отвореност на пазарот и пристап до пазарот. Сè додека рундата во Доха стагнира билатерални договори од регионалните трговски блокови може да се користат за олеснување на подобрувањата на енергетската безбедност со зголемување на пристапот до ресурсите.

5. Врска помеѓу економската дипломатија и економската безбедност

Економската безбедност претставува клучен пристап во развојот на меѓународните економски односи.

Во 21 век кога настапува ера на глобализација и развој на нова понапредна технологија се појавуваат и нови актери во светската економија, со појавата на новите актери се појавуваат и новите проблеми кои економската дипломатија мора да ги реши. Економската дипломатија го докажува својот монопол над меѓународните економски односи но не може да се оддели и да стане клучна компонента која се користи за осигурување на економската безбедност.

Се соочуваме со низа на предизвици кои се резултат на внатрешната состојба на државата овие предизвиците не доаѓаат само од внатрешноста на државта туку произлегуваат и од надворешната средина. Дипломатите се главни играчи за зајакнувањето на економската безбедност, тие преговараат и воспоставуваат правила и регулативи на пазарот. Ширењето на огромното влијание кое го имаат вредностите на ЕУ врз националната економија, ги промовираат и спроведуваат економските политики и ја застапуваат јавноста и приватните економски интереси. Кога има силна надворешна економска активност, економската безбедност е зголемена за двете страни, за својата земја и за нејзините партнери.

Во општеството се докажало дека сите луѓе сите гранки на економијата, државите и регионите имаат потреба од чувство на безбедност, чувство на припадност, стабилност и насока. Луѓе кои чувствуваат недостаток на основна безбедност во своите семејства, на своите работни места или во нивната заедница, во нивните земји имаат тенденции да станат општествено неодговорна. Тие имаат тенденција да го изгубат чувство на умереност. Покрај тоа несигурноста на овие региони секогаш шират нетолеранција и насилство.

Поимот економска безбедност стана уште поважен во XXI век односно по распаѓањето на биполаритетот на меѓународно ниво и развојот на глобализацијата. Во последно време се почести се дебатите за дефинирањето на економската безбедност во голема мера е прифатено дека економската безбедност денес поразличен систем отколку пред крајот на Студената војна. За време на Втората светска војна перцепцијата на економската безбедноста се сметала за државна политика во областа на трговијата, монетарната и фискалната политика. Овие алатки биле користени за унапредување на интересите на државата.

Во свет поделен во две групи земји кои имале идеолошки и дијаметрално спротивни политички системи (Студената војна), економијата стана дел од а приоритет на националната безбедност. Имено, во овој период економската безбедност се сфаќаше како процес на одржување на стабилноста на економијата (со давателите на осигурување и избегнување претерани цени).

Дефиниција за концептот ја дава Волфганг Хагер, кој прави паралела помеѓу економската безбедност и политичката стабилност кој истакнува дека економската безбедност зафаќа најголем дел од политичкиот консензус и политичка криза ја зголемува ранливоста на нацијата.¹³⁹

Почнувајќи од меѓународните промени и трансформациите што се случувале во земјата, економската безбедност има тенденција да акумулира нови важни прашања за постоењето на човештвото. Марк Руперт ја дефинира економската безбедност на поединецот како стабилни приходи и стабилни извори за одржување на стандардот на живеење во сегашноста и стабилен поглед на иднината што значи: континуиран готовинскиот тек на финансите и предвидлива и ефикасна употреба на човечкиот капитал.¹⁴⁰

Еден од клучните инструменти за обезбедување на економска безбедност е економската дипломатија, бидејќи тоа е факторот што директно влијае на спроведувањето на националниот интерес. Бидејќи е обезбедена макроекономската безбедност, индивидуалната безбедност се зголемува. Еден од приоритетни насоки на економската дипломатија е во извозот со диверзификација на пазарите и привлекување инвестиции во стратешките сектори на економија.

Економската дипломатија претставува ефективна институционална рамка, за постигнување на целите на истрагите поврзани со економските интереси на која било држава со странство.¹⁴¹

Односот помеѓу економската дипломатија и економските безбедносни прашања била главна тема на дебата во раните 1970-ти. Во 1970-тите и 1980-тите години економската

¹³⁹ Cremona.M ,Creating the new Europe: The stability Pact for South-Eastern Europe in the context of EU-SEE relations, 2000, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, str. 463-506

¹⁴⁰ The International Labor Organization estimates ESI for 90 countries of the world for which complete data are available. The results we have seen in the report Economic Security for a better world, ILO, 2004 accessed on 10 April 2015

<http://www.socialprotection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action;jsessionid=ba5695c9f7bbc9a3a30c5d398728626619fcdcfb08ee9b6437707cd5e3e60929.e3aTbhuLbNmSe34MchaRahaKch90?ressource.ressourceId=8670>

¹⁴¹ Georgescu.T, Caraiani Gh. Uzanțe diplomatice și de protocol, București, 2002, str.12

дипломатија се разгледуваше одделно од безбедносната дипломатија и безбедносните прашања.¹⁴²

Во раните 1990-тите се воделе дебати за тоа на кои сектори треба да им се даде приоритет во надворешната политика, економија или безбедност. Оваие дебати продолжиле до 1995 година кога скоро сите земји во светот на чело со САД одлучиле дека надворешната економска политика треба да ја свртат кон поддршката на безбедносната стратегија.¹⁴³

6.Економска дипломатија - алатка за зајакнување на економската безбедност

Меѓународното искуство покажува дека економската безбедност е пред сè гаранција на независноста на земјата, состојба на стабилност и ефикасност на општеството.

Затоа, економската безбедност е еден од најважните национални приоритети во многу земји од светот. Анализата и прилагодувањето на успешното искуство за другите земји се неколку од најефикасните механизми за постигнување стабилност и ефикасност на националната економија. По Студената војна, економската безбедност го менува својот фокус од гео-политичка во геоекономија, од воена суперсила, во економска суперсила, од политичко-идеолошка конкуренција, до економска конкуренција. John Stremmler врвен професор по економија, потпретседател за мировните програми во „ The Carter Center “ забележал дека од раните 90-ти влегуваме во ера кога во надворешната политика и економската безбедност се повеќе и повеќе се преплетуваат комерцијалните интереси, така што економската дипломатија е од суштинско значење за решавање на проблемите на новата ера.¹⁴⁴

Некои развиени земји како САД, Австралија, Канада, Нов Зеланд, прават разлика помеѓу трговската политика и трговските активности за промоција овие активности за промоција ги води посебна агенција надвор од Министерството за надворешни работи.

¹⁴² Kapstein, E., Allies and Armaments, *Survival*, 44:2, 2002, str.141–155

¹⁴³ Bergsten, C.F (2005) *The United States and the World Economy: Foreign Economic Policy for the next decade*. Washington: Institute for International Economics

¹⁴⁴ Stremmler, J., Clinton's dollar diplomacy, *Foreign policy*, No. 97, str. 18-35

Скандинавските земји имаат целосно интегрирана промоција на трговијата и привлекувањето на инвестиции, трговската политика и управувањето го води Министерството за надворешни работи. Друг метод за да воспостави посебен механизам за координација на надворешните и економски работи е заедничкиот надзор што го практикува Велика Британија, или пак одговорноста за промоција на извозот и инвестициите го прават одредени агенции, оваа практика ја практикува Сингапур.¹⁴⁵

Методот за интеграција на малите држави се прави преку заеднички механизам на трговски преговори. Пример 15-те членови на Сагисом кои се занимават со прашања на повластена трговија и нудат разчилни решенија. малите земји, како што се државите од Јужен Пацифик, нема да се третира исто како големите земји многу нормално . Пречката за ваквото третирање на овие земји е тоа што самите земји се во развој сеуште не се стигнати на едно повисоко ниво на развој да можат да се класифицираат како развиени земји пречката е во ресурсите односно богатството на државата и нивото на работна сила. За овие држави подобро е да бидат членки на некој форум и дајествуваат заедно таков е примерот со членките на Пацифичкиот Форум на Острови, но проблемот во овај форум е тоа што земјите членки се разделени со голема далечина и не ги делат истите економска состојба.

Најмалку развиени земји, како што се државите во Јужна Западна Африка не успеваат да ја користат нивната мрежата на дипломатски мисии на најефикасен начин за унапредување на надворешната трговија и привлекување инвестиции. Работата на меѓународни институции и привлекувањето на инвестиции ги диверзифицираат странски партнери Заедничка европска соработка во областа на безбедноста е заснована на неповредливост на границите, демократијата и политичкиот дијалог како и мирното решавање на спорите .

Во 2014 година, прозападното движење во Украина водено од предводниците за непотпишувањето на Спогодбата за асоцијација на ЕУ ја изразиле својата желба и Русија беше сфатена како држава кој ја повредува рамнотежата на силите во Источна Европа.

¹⁴⁵Rana K.S Economic Diplomacy: the Experience of Developing Countries, str.4-7

Одговорот од нивна страна беше непосредена и директна воена интервенција и војници на Крим за неколку недели го завзедоа овој дел на Украина.

Nye and Keohane тврдат дека економската безбедност е поврзана со суверените држави и нивните регионални партнери кои користат „мека“ или „тврда“ политика во однос на безбедноста.¹⁴⁶

Тврдата безбедносна политика значи притисок додека пак меката безбедност значи привлекување. Меката безбедносна политика е способност да се влијае врз другите преку претставници и генерација на позитивно поттикнување со цел да се добијат посакуваните резултати.

Се чини дека територијата помеѓу ЕУ и Русија е простор на натпреварување и од една и од друга страни. Со цел да се консолидира своето влијание, Русија одбива да соработува со ЕУ во ваквите проекти како Европска соседска политика. Соседската политика на Европската унија е насочена кон градење на кохерентен пристап во односите со источните и јужните соседи и градење голема област на просперитет, стабилност и безбедност за сите. Станува збор за привилегирана врска, заснована врз взаемна посветеност за споделување на вредности (демократија, човекови права, владеење на закон, принципи на пазарна економија, одржлив развој).

Во исто време, очигледно е дека ниту Русија, ниту ЕУ нема да постигнат успех воостварувајќи ги своите цели одделно, бидејќи тие ефективно ги блокираат меѓусебните политики. 9-ти мај 2009 година, во Прага, ЕУ ја усвои иницијативата за Источно партнерство како политичко, економски јавен дијалог, проектот подразбира длабока соработка на ЕУ со шест постсоветски држави: Ерменија, Азербејџан, Белорусија, Грузија, Молдавија и Украина (Русија во некои проекти). Во регионот на источно партнерство фокусот е ставен на Европската унија затоа што таа не смее да го изгуби влијанието врз непосредно соседство и исто така не смее да изгуби кредибилитет како важен актер во меѓународните односи.

¹⁴⁶ Nye, J., Keohane. Power, R and Interdependence: World Politics in Transition, Little, Brown, Boston, 1977

Главната цел на иницијативата беше промовирање на социо-економски реформи преку придржување кон европските вредности, лојалност кон договорени обврски, еднаквост на државите и усвојување на безбедносни решенија врз основа на консензус, транспарентност и заемна доверба, активно промовирање дијалог со други конкурентна пазарна економија, почитување на националниот идентитет, итн. ЕУ ја користи можноста да влијае на земјите од Источно партнерство за да добие резултати преку претставници и привлечност кон вредностите на ЕУ, а не со присила. Државите на Источно партнерство имаат тенденција да бидат поврзани со ЕУ, бидејќи покажува пример за социјална помош кој индикатор покажува многу за економската безбедност.

Исто така, во овој регион ЕУ се стреми кон усогласување на правни држави системи со законодавството на ЕУ и за создавање соодветни услови за политички интеграција преку споделени вредности.

Една од главните цели за економската дипломатија на Република Молдавија – е процес на европска интеграција, тој е клучен инструмент за обезбедување на националната економска безбедност и исто така просперитет за понатамошен развој. Овие два столба на европската интеграција процес, мир и развој, служат како механизам за економски развој и политички напредок. Јадрото на одржливата економска безбедност е буџетската политика. буџетската поддршка од ЕУ претставува значителен дел од националното буџети во Молдавија, Грузија и Ерменија. За Украина и Азербејџан, се чини дека поддршката биди помал соработник. Во Молдавија, тоа е обично 4-5%, додека во Украина е околу 0,1%. После распадот на Советскиот Сојуз, економијата на Молдавија беше на исто ниво со Балтикот.

7.Студија на случај 1

Островите Сенкаку се наоѓаат во Источното Кинеско Море помеѓу Јапонија, Народна Република Кина и Република Кина (Тајван). Архипелагот содржи пет ненаселени острови и три пустини.

Спорот за Острови Сенкаку е територијален спор околу група ненаселени острови познати како Острови Сенкаку во Јапонија , Острови Дијаоју во Народна Република Кина (НР Кина), и Острови Тијаојутаи во Република на Кина или Тајван. Покрај периодот на администрација од Соединетите Држави од 1945 до 1972 година, како дел од островите Рјуку , архипелагот е контролиран од Јапонија уште од 1895 година. Според Ли Сеокуу, Народна Република Кина (НР Кина) започна да се занимава со прашањето за суверенитет над островите во втората половина на 1970 година кога се појавија докази во врска со постоењето на резерви на нафта . Територијата е богата со риболовни полиња а исто така во областа има и резерви на нафта.

Јапонија тврди дека ги истражувала островите кон крајот на 19 век и открила дека тие не припаѓа на никој, последователно, Кина се согласуваше со јапонскиот суверенитет до 1970-тите. НР Кина и Тајван тврдат дека пред Првата кинеско-јапонска војна Кина ја поседувала таа територија и дека територијата е јапонска заплена што треба да се врати бидејќи останатите освојувања на Царската Јапонија се вратени во 1945 година.

Островите се вклучени во Договорот за взаемна соработка и безбедност помеѓу Соединетите држави и Јапонија , што значи дека за одбрана на островите од страна на Јапонија ќе биде потребно САД да и помогнат на Јапонија.

Во септември 2012 година, јапонската влада купи три од спорните острови од нивниот приватен сопственик, што предизвика големи протести во Кина. Од почетокот на февруари 2013 година, ситуацијата се смета за „најсериозна за кинеско-јапонските односи во повоениот период во однос на ризикот од милитаризиран конфликт“. На 23 ноември 2013 година, НР Кина ја воспостави „ Идентификациската зона за воздушна одбрана на Источно Кинеско море “, која ги вклучува островите Сенкаку и објави дека ќе бара од сите авиони што влегуваат во зоната да поднесат план за лет и да достават информации за радиофреквенција .

Студија на случај 2

Индија се занимава со економска дипломатија преку употреба на трговија и помош. Со цел да се изгради посилна, постабилна врска со Бангладеш, Индија и одобри заем од 800 милиони долари и обезбеди помош од 200 милиони долари. Администрацијата за развојни партнери е основен начин Индија да ја користи економската дипломатија, во овој случај развојна помош, како начин за дипломатски ангажман. Администрацијата за развојни партнери гради 50.000 станбени единици во Шри Ланка, голем далекувод во Пули Хумри, Авганистан и ги проширува кредитните линии на глобално ниво, особено во Африка.

Економската дипломатија и Администрацијата за развојни партнери се многу важни за индиската надворешна политика. Како што изјави поранешниот индиски министер за надворешни работи Лалит Мансинг: „Фактот што поделбата на Администрацијата за развојни партнери е сместена во министерството за надворешни работи покажува дека е во синхронизација со нашите надворешно-политички цели за трансформација на Индија во глобален играч.

Студија на случај 3

Економската дипломатија е централен аспект на кинеската надворешна политика. Неодамна, Кина ја смени стратешката доктрина и започна да ја користи економската дипломатија како присилна алатка. Кина започна да покажува подготвеност да ја користи економската дипломатија за принудни средства. Ова е потврдено во инцидентот во септември 2010 година, кој блокираше испораки на ретки минерали од земја во Јапонија. Друг инцидент се случи во 2012 година на Филипините, каде Кина испрати вооружен чамец за да ги спроведе трговските ограничувања. Подготвеноста на Кина да користи воведени воени бродови за време на трговските спорови потсетува на претходната ера на американската дипломатија со оружје. Неодамнешната историја покажува дека како што Кина станува се посигурна, ќе се види постепено да се оддалечува од политиката на економска дипломатија на моркови, да се држи кон политика на стапови

ЗАКЛУЧОЦИ

Економската дипломатија се соочува со предизвици што произлегуваат од глобална економија, тензиите меѓу САД и Кина, како и реакцијата против глобализацијата, меѓу другите. На крајот на векот се појави мултиполарна светска економија, во која Соединетите држави веќе не се главниот двигател на економскиот раст. Смената во економската тежина се должи главно на растот на Кина и другите азиски економии во подем. Европската унија останува најголем економски блок во светот. Сепак, двете суперсили на глобалниот економски раст се САД и Кина. Спроведувањето на економската дипломатија, т.е. начинот на кој една држава управува со своите надворешни економски односи, вклучувајќи трговија и инвестиции, мора да се прилагоди.

Рамката за економска дипломатија треба да настојува да ја балансира комерцијалната отвореност со стратешките надворешно-политички цели, широко дефинирани. Таа треба да ја лоцира земјата во рамките на глобалната економија во 21 век со своите нови двигатели, да промовира систем заснован на правила со цел да ги ублажи тензиите на Големата моќ и да признае дека целата надворешна економска политика на крајот е и домашна. Не постои еден општ пристап, но има неколку принципи, секој со свои предизвици, за кои владите треба да размислат.

Според Светската трговска организација (СТО), тарифите за произведената стока значително опаднаа и се прилично ниски за повеќето стоки, иако сè уште има простор да се намалат и да се отворат пазарите. Фокусот сè повеќе е ставен на нетарифните мерки, кои можат да имаат форма на даноци на дигитални услуги и други регулативи и лиценци. Иако многу од нив може да се покажат неопходни и корисни во однос на данокот и политиката на приватност, тие исто така можат да функционираат како пречки во трговијата од секаков вид доколку не се соодветно координирани. Навистина, СТО се залага за поголема либерализација на трговијата со услуги делумно за зголемување на трговијата со стоки. Особено за економиите засновани на услуги, договорите за слободна трговија ќе треба да вклучуваат регулативи и стандарди, што е предизвик кога САД и Кина, како и ЕУ и другите имаат различни правни и регулаторни системи. Светот може потенцијално да се

подели на блокови каде што различни групи на земји се придржуваат до различните технолошки и други стандарди. Единствен начин на тешавање на овој проблем би било да се спроведе мултилатерален пристап како што е Договорот за трговија со услуги (TiSA), кој беше започнат во 2013 година од напредните економии за да се постават глобални стандарди што дополнително ја отвораат трговијата со услуги. Тешко е да се постигне глобална либерализација на трговијата, ако ниту едни претставници на економските суперсили не седне на маса и да разговара за различни причини. Економската конфронтација што САД и Кина ескалира, го стави напредокот надвор од дофат, дури и кога се присутни суперсилите. Ова доведува до потреба да се земат предвид глобалните можности и одговорности на другите напредни .

Во ера на зголемени тензии, рамката за економска дипломатија ќе треба да биде транспарентна. Рамка заснована врз принципи може да биде онаа што е фокусирана на комерцијалната отвореност што е во согласност со надворешните, безбедносните и другите релевантни цели на политиката. Пишувањето на начините на кои ќе се разгледуваат странските инвестиции, на пример, за да се осигури дека не се спротивставува на другите цели, ќе ја намали несигурноста и нема да издвои влада. Тоа ќе ја намали тенденцијата да се користат трговски мерки за решавање на политички или други трговски тензии. Особено е важно кога има недостиг на доверба не само меѓу САД и Кина, туку и меѓу другите земји како Јапонија и Кореја, каде трговските спорови не се одделени од политичките, па дури и историските спорови.

Предизвик ќе биде да се специфицира рамка што може да ја усогласи конкурентската политика, притоа унапредувајќи ја општата цел за оптимално лоцирање на земјата во глобалната економија во 21 век. Прашањата вклучуваат дали трговските договори треба да опфаќаат неекономски елементи, како што е националната безбедност. Дали загриженоста за националната безбедност значи дека трговските и инвестициските договори треба да бидат во склад со фаворизирани земји кои се сојузници? Со други зборови, дали таквата рамка може да оцени трговски или инвестициски партнер не само во однос на растот на нивниот пазар, туку и на нивната позиција во одбраната или врз основа на други сојузи?

Секоја надворешна економска политика треба да биде водена од домашни размислувања. Не треба да се прави разлика помеѓу надворешната и домашната економска политика во однос на проценка на дистрибутивното влијание врз општеството, реакциите против глобализацијата, не само во последниот период, туку и од порано се дека трговијата создава губитници дури и додека земјата како целина остварува придобивки. Договори за слободна трговија и договори за инвестиции и сите надворешни економски политики треба да ги земат предвид ефектите на платата и вработувањето. Може да има дистрибутивна проценка вклучена во секој предлог договор за трговија и инвестиции за да може да се види влијанието врз општеството и локалитетите. Тоа би помогнало да се информира дали треба да се продолжи со ваков договор. Слична анализа на дистрибуција е дел од буџетот на Велика Британија, кој ги утврдува домашните економски политики. Би имало слични придобивки за таквата проценка на влијанието да се вклучи во договорите за трговија и инвестиции.

Важно е дека адресирањето на негативните дистрибутивни ефекти не може да се направи само преку трговски договори. Изедначените услови за игра и вклучувањето на стандардите за вработување и животната средина се повеќе се дел од трговските договори. Ваквите мерки ќе помогнат, но не се доволни.

Домашната фискална политика, особено даночните и државните трошоци, се важни - не само затоа што се вградени механизми за прераспределба на политиките, туку и затоа што е тешко да се одземе влијанието на трговијата од други фактори, како што е автоматизацијата. Техничките промени пристрасни за вештини се однесуваат и на технологијата и на глобализацијата, кои влијаат врз промените во економијата што ги фаворизира висококвалификуваните работници. Двата фактори се меѓусебно поврзани, иако автоматизацијата обично има поголем ефект. И покрај тоа што не можат да се разликуваат причините, ефектот е да се искористат работниците со среден приход и средно квалификувани работници. Сепак ќе биде да им помогнеме на оние кои се погодени и да инвестираат во своите вештини за да можат подобро да се прилагодат на промената на

економијата што ќе биде управувана од глобализацијата и особено технолошките промени што не е можно да се предвидат.

Домашните цели треба да ја поддржуваат трговската и инвестициската политика. За напредните економии, потребата за подигнување на растот на продуктивноста е од огромно значење да се осигура дека животниот стандард нема да стагнира. Трговијата може да помогне во подобрување на ефикасноста, што е основа на компаративната предност и зошто сите земји тргуваат со цел да се специјализираат, а потоа вршат разменуваат со други нации. Компаративната предност исто така може да се обликува како што налага новата трговска теорија. Една земја може да ја подобри својата продуктивност во индустриите со повисока квалификација за да помогне во обликувањето на нејзината компаративна предност. Затоа, за да се спречи специјализирање на една земја во сектори со ниска додадена вредност, потребни се домашни политики кои поддржуваат иновации и вештини, меѓу другите.

Надворешната економска политика треба да ги унапредува овие цели, што е овозможено со развој на конкурентна домашна економија, поткрепена со трговија и странски инвестиции. На пример, просперитетен сектор за информатичка и комуникациска технологија може да привлече инвестиции од странство, истовремено поддржувајќи го извозот. На овој начин, за зајакнување на внатрешните инвестиции, како и трговијата, потребни се домашни политики кои го поддржуваат ИКТ-секторот, како што се дигитална инфраструктура, иновации и развој на вештини. Со поддршка на екосистемот, секторот може да стане извор на конкурентска сила што ќе се зајакне со поголема меѓународна трговија и инвестиции. Без таков извор на конкурентност постојат ограничувања во врска со надворешните економски политики што тие можат да постигнат, бидејќи владата не може да го продава во странство она што го нема во изобилство.

Привлечноста на земјата како добро место за деловно работење има врска најмногу со нејзиното управување и нејзините институции, како и со нејзината култура и вредности. Во свет во кој системот заснован на мултилатерални правила е под напон, уште поважно е да се промовираат вредностите што го дефинираат општеството и создаваат некаде каде

што луѓето сакаат да ги посетуваат, да инвестираат и да работат и да патуваат. Ова може да се опише како проекција на „мека моќ“, тешко мерливо влијание што ја поседува една земја и може да направи разлика. Инвестициите можат да бидат водени од „животинскиот дух“ на Кејнс, односно одлуките не мора да се базираат на конвенционални мерки на ризик, туку на перцепции и верувања. Економското влијание на меката моќ што може да го подобри угледот на една земја не треба да се потценува.

Дипломатскиот дел од економската дипломатија може да влезе во својот не е само преговарање за трговски или договори за инвестиции, туку е и проекција на вредностите што го карактеризираат едно општество. Со изработка на економски систем заснован на правила и фер, како и прагматичен, една земја што го поддржува значењето на почитување на правилата и нормите во странство ќе има поголем кредибилитет. Ова не е ново, но предизвик е да се интегрира и да се вклучи „меката моќ“ во надворешната економска политика на една земја. Потпирањето повеќе на граѓанското општество, како што се добротворните организации и невладините организации, како и културните субјекти, кои често работат во странство, е еден од аспектите. Вклучувањето на вакви засегнати страни во формирањето и работењето на надворешната економска политика на една земја може да помогне во зајакнувањето и унапредувањето на меката моќ што произлегува не само од центарот, туку и од основните граници. Други засегнати страни се бизниси, синдикати, чувари на потрошувачи итн. треба да бидат вклучени на сличен начин. Голем број големи мултинационални компании веќе распоредуваат своја верзија на економска дипломатија бидејќи тие често имаат искуство во работа со влади од целиот свет, како и другите засегнати страни кои работат преку националните граници. Голем број големи мултинационални компании веќе распоредуваат своја верзија на економска дипломатија бидејќи тие често имаат искуство во работа со влади од целиот свет, како и другите засегнати страни кои работат преку националните граници.

Во ера во која Големите сили имаат различни вредности, вклучително и демократијата, и каде меѓународниот систем е под притисок, треба дел од економската дипломатија на една земја да вклучува и глобална улога? Застојот на мултилатералните трговски разговори и важноста на координирана акција за глобалните јавни добра, како што се здравјето и

животната средина, укажуваат на огромна потреба. Реформа на постојните институции и формирање нови доброволни мрежи на земји, како што е новиот форум на ООН за климата, може да постои рамо до рамо. Глобалниот систем веќе има мултилатерални и регионални, како и билатерални аранжмани. Веројатно ќе има повеќе со оглед на тензиите на Големата моќ.

Вклучувањето на глобалните одговорности на засегнатите страни е сè поважно во системот. Еден пристап би бил за големите економии, како што е Велика Британија која гради сојузи на истомисленици за да поттикнат акција за специфични прашања каде има ќор-сокак поради несогласувања меѓу големите сили. Застапувањето за мултилатерален систем заснован на правила од релативно неутрална позиција е поверојатно да биде плодно во таков поделен свет.

Системот заснован на правила не е сам по себе неутрален, бидејќи правилата ги формираат земји со свои цели. Целта на економската дипломатија е да добие што е можно повеќе откуп.

Дипломатскиот дел од надворешната економска политика не добива толкаво признание како „потешките“ аспекти, како што се договорите за слободна трговија или договорите за инвестиции. Но, во ера на големи сили, „меката моќ“ и економската дипломатија може да го имаат клучот не само за ефективен сет на политики за една земја, туку и за подмладување на глобалниот економски систем.

Во оваа ера, во која економските суперсили се повеќе се спротивставуваат и меѓународниот економски поредок бара реформа, постои јасна потреба за нови начини на глобално ангажирање. Земјите ќе треба да изработат збир на надворешни и економски политики кои се во согласност и усогласуваат со вредностите на нивните

општества. Неизбежно ќе има тензии и конкурентни цели, но транспарентна рамка ќе покаже дека одлуките и пресудите се носат врз основа на правила и норми.

Важно е дека разликата помеѓу надворешната и домашната економска политика треба да стане помалку релевантна. Трговските и инвестициските политики треба да бидат конзистентни и да ги унапредуваат домашните економски политики и обратно. Домашниот откуп и дистрибутивното влијание на надворешната економска политика се исто толку важни колку и обезбедувањето поддршка за нови домашни даноци или одлуки за трошење.

Глобалната економија во 21 век нуди значителни можности, а исто така и предизвици за водење на економска дипломатија. Токму во такви периоди на пресврт може да се преобликува нов консензус околу принципите што треба да ги регулираат односите на земјата со другите земји, што може да помогне за подобрување на целокупниот меѓународен економски систем.

Европската интеграција е процес со долгорочно влијание врз домашните институции со цел да се помине низ реформите минимизирање на нивото на државна корупција, регулирање на внатрешните работи меѓу партиите, и интересите на граѓанското општество.

Економски, интеграцијата во различни регионални договори нуди повеќе предности, меѓу главните е пристапот до широк пазар, каде економијата е регулирана од „невидливата“ рака на пазарот.¹⁴⁷

Исто така, една од предностите на оваа повеќедимензионална трговска отвореност е таа земја е тоа што внатрешното производство станува поконкурентно и попривлечно. Единствениот монетарен систем на пазарот и инвестициите ќе даде долгорочна безбедност во домашната економија за развојот на тие земји. И, во овој момент можеме со сигурност да констатираме дека ЕУ е една од најмоќните монетарни и финансиски центри во светот.

¹⁴⁷ Bergsten C.F, The United States and the World Economy: Foreign Economic Policy for the next decade, 2005 Washington: Institute for International Economics

На Националната економска безбедност на секоја земја и треба силна економска дипломатија за стимулирање на економската активност на земјата. Секој компонентата на Националната економска безбедност во контекст на економска дипломатија има посебно значење:

N (национално) - често забележуваме дека во земјите во развој феноменот на замена на државните интереси со приватни интереси до тој степен што не може да се најде друг пример во развиените држави. Покрај националниот интерес, тука се појавуваат и политичките амбиции платформите на некои претприемачки организации или регионални групирања

E (економска) - националната економија не е статична. економијата стана динамична и се адаптира на потребите на новите динамични пазари кои се поврзани со инвестиции и трошоците за работна сила, економијата е динамична и се прилагодува кон одредени клучни сектори и како туризмот, производството и занаетчиството

Економската дипломатија е вклучена во сите сектори на долг рок .

S (Безбедност) - во однос на тековната светска економија, земјите во развој губат контролата врз националните социо-економски процеси, технолошкиот развој зголемена зголемениот криминал на државите ги носи самите држави на работ на пропаст. Колку еедна држава е посиромашна толку во таа држава е развиен криминалот и тероризмот. За да можат неразвиените држави да ги спречат организирани акции насочени против корупција, перење пари, криумчарење дрога, мигранти потребно е институциите на таа држава да се доволно способни да ги разбијат, и политиката на таа државата да биде насочена кон спречување на истите.

Меѓународната агенција за енергетика ја дефинира енергетската безбедност како соодветно, достапно и сигурно снабдување со енергија. Ова е важно затоа што енергијата е неопходна за економски раст и развој на човекот. ИЕА понатаму забележува: Сите играчи на пазарот имаат корист од активности за зачувување на енергетската безбедност, без оглед дали тие придонеле за тоа . Затоа ова прашање е јавна задача и владите мора да прифатат одговорност и да иницираат активности за обезбедување енергетска безбедност.

енергетската безбедност се развија со текот на времето и беа под влијание на перцепцијата на ризикот и трошоците за нарушувања во снабдувањето. Во текот на седумдесеттите и осумдесеттите години на минатиот век, фокусот беше ставен на целосната зависност од увозот на нафта од Блискиот исток. Ова доведе до скок на цените за време на првата и втората нафтена криза. Во 90-тите години енергетската безбедност стана тема од помало значење на меѓународната агенда, иако таа остана главно прашање.

Според IEA (2006), докажаните светски резерви на нафта можат да го одржат сегашното производство за уште 42 години. Cedigaz (2006) проценува дека тековните резерви на гас се доволни за да се покријат уште 62 години од реалното производство. Сепак, акумулираните ризици се закануваат на континуираното ширење на производството на нафта и природен гас од конвенционални и нови извори. Во текот на втората нафтена криза беа забележани високи цени во април 1980 година цената на нафтата го достигна претходниот рекорд од 99 американски долари. објаснувањето за високите цени е дека побарувачката се зголемува побрзо од понудата, како резултат на развојот на производството во Кина и Индија. Зад зголемувањето на цените се крие мрежа од многу сложен пазар каде владите играат сè поголема улога. Ресурсите на нафта и гас ширум светот се повеќе се концентрираат во ограничен број области каде владината контрола е доминантна. Оваа зголемена концентрација на преостанатите светски резерви на нафта во мала група на земји ќе ја зголеми доминацијата на овие играчи на пазарот и со тоа ќе ја зголеми нивната способност да наметнуваат повисоки цени. ЕУ е подготвена зависна од земјите на ОПЕК за 50% од снабдувањето со нафта. И нејзината зависност од Русија, Катар и Алжир за набавка на гас ќе се зголеми на 50% во рок од 10 години. Самите концентрирани области на ресурси на основни горива доведуваат до страв од прекини во снабдувањето и бараат зачувување на нашето снабдување со енергија. Во 1970 година, за 85% од глобалните резерви на нафта и гас беше објавено дека се целосно отворени за учество на капиталот на Советска Русија, а националните нафтени компании (НОК) контролираа помалку од 1%. Во 2007 год 60 до 80% од светските извори на нафта и гас се во сопственост на НОК кои имаат национални цели кои го надминуваат максималното враќање на капиталот кон акционерите. Националните приоритети можат да се мешаат во способноста на НОК да: ја максимизираат вредноста на изворите на нафта и гас; замени резерви; проширување на производството; и изведувајте на технички ефикасен начин. Ова

повторно предизвикува вознемиреност за енергетската безбедност. Други неодамнешни случувања што предизвикаа загриженост во врска со енергетската безбедност се намалувањето на стапките на производство за најголемите нафтени полиња во светот (т.е. зголемување на конкуренцијата за преостанатите ресурси), војна или воени закани во ограничен број области што содржат многу ресурси и проблеми со главниот транспорт на нафта правци. Како можеме да ја решиме вознемиреноста во врска со енергетската безбедност? Во овој случај, потребен е систем за управување со ризици, односно систематски пристап, кој ќе ги намали ризиците на прифатливо ниво и ќе ги сврти неповолните долгорочни трендови. Економската дипломатија може да ги обезбеди трите столба на ваквиот систем. Меѓународен енергетски форум, како биенален неформален министерски собир на министри за енергетика, може да ја игра својата улога во поттикнување на добри и деловни односи меѓу најголемите играчи на пазарот на нафта и гас. СТО е од важност за да осигури општ позитивен тренд на отвореност на пазарот и пристап до пазарот. Сè додека рундата во Доха стагнира билатерални договори од регионалните трговски блокови може да се користат за олеснување на подобрувањата на енергетската безбедност со зголемување на пристапот до ресурсите.

На меѓународната безбедност и станува јасно дека економската дипломатија има одржлива улога и може да обезбеди систем за управување со ризици за критични меѓународни ситуации. На многу конкретен начин, овој случај покажува дека сите инструменти на економската дипломатија придонесуваат и ја зголемуваат енергетската безбедност врз основа на рецепт кој ги зема предвид новите фактори и актери што ги идентификувавме .

Успешна и ефективна економска дипломатија ја гради економската безбедност врз основа на рецепт со три состојки :

- Посилни и пошироки билатерални економски односи
- Јавни и приватни сектори
- Заеднички интереси и придобивки .

Библиографија

- Abazović.D.M,Državna bezbjednost-Uvod i temeljni pojmovi, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2002.
- Бакрески.О,Безбедносни системи– компаративна анализа, Филозофски факултет. Скопје, 2018.
- Бакрески.О,Гоцевски.Т, Славески.С, „Европската унија низ призмата на европската безбедност. Македонска ризница, Куманово, 2007 год.
- Бакрески О., Барџиева Миовска Л., Дипломатијата и безбедноста,Филозофски факултет,Скопје,2021год.
- Бакрески.О,Милашиновиќ.С,Кештеновиќ.Ж,Теории на менаџментот и конфликтите ,Филозофски факултет,Скопје,2012г.
- Бакрески.О,Ахик.Ј, Наѓ.И, Приватен безбедносен сектор воЈИЕ,Комора на РМ за приватно обезбедување , Скопје ,2019г.
- Бакрески.О,Кековиќ.З,Стефаноски.С,Павловиќ.С Планирање и проценка на ризик (во функција на заштита на лица, имоти работење)
- Бејлис.Џ, Вирц.Џ, Греј.К, Коен.Е, Стратегија во современиот свет,, Нампрес, Скопје, 2009 год
- Богданова, Ј (јуни 2011) „Превентивна дипломатија. Улогата на УНПРЕДЕП во Република Македонија” – магистерски труд: Штип, УГД, Правен факултет
- Биланџиќ.М, Дипломатија и обавештајна активност
- Bergsten C.F. (2005) The United States and the World Economy: Foreign Economic Policy for the next decade. Washington: Institute for International Economics
- Buzan, B. (1991). People, States and Fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf
- Bergsten C.F. (2005) The United States and the World Economy: Foreign Economic Policy for the next decade. Washington: Institute for International Economics
- Biddle, *Military Power*, 38–48.
- Buzan.B, Waever. O, de Wilde.J, (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Lynne Rienner Publishers

- Benhabib.L and Przeworski.A, ‘The Political Economy of Redistribution under Democracy’, *Economic Theory* 29/2 (Oct. 2006), 270–91; Adam Przeworski, Michael
- Galtung, J. (1971). A structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace and Research*, 8(2), 81 - 118
- Geoffrey Blainey, *The Causes of War*, 3rd ed. (New York: Free Press 1988), Ch.3.
- Georgescu T., Caraiani Gh. “Uzante diplomatice și de protocol”, București, 2002, pag.12
- Gavranov.V,Stojkovic.M,*Megunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija , Beograd, 1972
- Достинова Запрова.Т ,Сотироски.Љ.Дипломатска организација, дејност и професија . Штип, 2014
- Дејвид Родин, „Војна и самоодбрана,, Магор, Скопје, 2009 год.
- *Economic Growth* 9/3 (Sept. 2004).
- E. Alvarez and Jose Antonio Cheibub, *Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-Being in the World* (Cambridge: CUP 2000).
- Enzo Bonsignore, ‘Gulf Experience Raises Tank Survivability Issues,’ *Military Technology* 16/2 (Feb. 1992),
- Иблер.В, Меџународниодноси. „Напријед,, Загреб, 1971
- Jamieson A, Global Trafficking, *Conflict Studies*, September 1990
- Johnston, M., The Definition Debate: Old Conflicts in New Guises, според Jain, A.K., *The Political Economy of Corruption*, New York and London, Routledge, 2001.
- John Stremiau „Clinton’s dollar diplomacy”, *Foreign policy*, No. 97
- Котовчевски.М,Облици на криминално делување на транснационалниот организиран криминал, Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии, Скопје.
- Котовчевски.М.Организираниот криминал-најсериозна закана за националната безбедност на Република Македонија и за нејзините евроатлански интеграции. 2007
- Котовчевски.М Национална безбедност, Филозофски факултет,Скопје,2011
- Карагаќа.М, Одбранбена дипломатија, Антологија текстова са Школа реформе сектора безбедности
- Корупција и човекови права, Институт за отворено општество, Белград 2010
- Kisindzer.H,*Dali je Americi potrebna spoljna politika*,ВМГ,Beograd 2003

- Кајзер.Г., Криминологија, Графохартија, 1993
- Камбовски.В, Правната држава и организираниот криминал, Правен факултет Скопје, 1996 година
- Кузев С, Стратегија за одбрана, Југореклам, Скопје, 2001
- Kennedy, *Rise and Fall of the Great Powers*.
- Kajzer G. 1996, Skopje - *Kriminologija*
- Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Vintage Books 1987), 294; Maddison, 'Historical Statistics, World Population, GDP and Per Capita GDP, 1–2003 AD'.
- Kval .K, Mellbye.A, Tranoy.B, (2006) „Политика и демократија”: Скопје, Феникс
- Kapstein, E., „Allies and Armaments”, *Survival*, 44:2, 2002
- Kasčiūnas.L, Ivanauskas.V, Keršanskas.V, Kojala .L,Eastern Partnership in a changed security environment: New Incentives for a reform, 2014, Lithuania, accessed on 19 April 2015.
- Lant Pritchett, ‘Where Has All the Education Gone?’ *World Bank Economic Review* 15/3 (Oct. 2001)
- Lovel.D, Corruption as a transitional phenomenon: understanding endemic corruption in postcommunist states, *Corruption – anthropological perspectives*, Pluto Press, London, 2005,
- Lyman, G., Potter, G., *Organized crime*, 4th edition, Pearson Education Inc, publishing as Prentice Hall, 2007
- Luciani, G. (1989). The Economic Content of Security. *Journal of Public Policy*, 8(2)
- Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol thereto, United Nations, New York, 2004, para. 26.
- Милошевска.Т, Модели на поврзаност на тероризмот и на транснационалниот организиран криминал, Филозофски факултет, Мар-Саж, Скопје.2016
- Малески.Д, Бебето од катран - Македонија во меѓународните односи, Култура, Скопје, 2012
- Малески.Д, Меѓународна политика, Скопје, Правен факултет, Јустинијан Први 2000
- Мартин Ван Кревелд, „Трансформација на војната,, Табернакул, Скопје, 2009 год.

- Michael Horowitz, 'The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics,' PhD dissertation, Harvard Univ. 2006
- Mokyr, 'Long-Term Economic Growth and the History of Technology', in Phillippe Aghion and Steven N. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth* (Amsterdam: Elsevier 2005), Ch.17.
- Mayall, J. (1984). Reflections on the "new" economic nationalism. *Review of International Studies*, 10(4)
- McKinlay, R. D. in Little, R. (1986). *Global Problems and World Order*. London, Pinter
- Нацев З. и Начевски Р., *Војна, мир и безбедност*, Македонска ризница, Куманово, 2000.
- Нацев З., *Теориски основи на доктрината и стратегијата на националната одбрана*, НИП Ѓурѓа, Скопје, 1999.
- Нацев.З,Петрески.Т, *Стратегиски проекции на Република Македонија во надворешната и безбедносната политика* ,2013
- Николоска.С,*Криминалистичките карактеристики на економско - финансискиот, компјутерскиот криминал и криминалот поврзан со перење пари*, Факултет за безбедност, Скопје, 2007
- Нај.Џ.С,помладиот, *Разбирање на меѓународните конфликти воввед во теоријата и историјата*, Академски печат, Скопје 2008
- Nicholas Sambanis and Havard Hegre, 'Sensitivity Analysis of Empirical Results on Civil War Onset', *Journal of Conflict Resolution* 50/4 2006
- Nye.J, Keohane.R,*Power and Interdependence: World Politics in Transition*", Little, Brown, Boston, 1977
- Ортаковски, В , *Дипломатија*, Факултет за безбедност,Скопје ,2014
- On savings and investment, see Walter Galenson, 'Introduction', in Walter Galenson (ed.), *Labor and Economic Development* (New York: Wiley 1959). On interest groups, see Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* (New Haven, CT: Yale UP 1982).

- Пивоваров .В, и Богдановски Н., Финансиско право (општ дел и на ЕУ), Скопје 2007 год.
- Питер Хју, „Поим за глобална безбедност,, Табернакул, Скопје, 2009 год.
- Петровиќ. Б., и Мешко, Г., Криминологија, Правни факултет Универзитета у Сарајево, Сарајево, 2004 година
- *Political-Military Relations and the Stability of Arab Regimes*, 23–9.
- Platt T. 1963, New York - *Prospect for a radical criminology in the United States*
- Petkan, I. (2003) "Corruption, Contraband and Institutional Reform", PARI daily, 3 February.
- Peck, C (1998) „Sustainable peace: the role of the UN and regional organizations in preventing conflict”: New York, Carnegie Corporation of New York
- Рајдер.Б.А.К, Финансискиот свет во опасност: опасностите од организираниот криминалитет, перењето на пари и корупцијата, Безбедност 1994
- Рајдер, А.К.Б., Одземање на профитот од корупцијата
- Right.G,*Objasnenje i razumevanje* Beograd,1975
- Robert L. Paarlberg, ‘Knowledge as Power: Science, Military Dominance, and US Security’, *International Security* 29/1
- Richard J. Samuels, *Rich Nation, Strong Army: National Security and the Technological Transformation of Japan* (Ithaca, NY: Cornell UP 1994)
- Richard K. Betts, *Military Readiness: Concepts, Choices, Consequences* (Washington DC: Brookings Institution Press 1995)
- Robert H. Bates, ‘Political Insecurity and State Failure in Contemporary Africa’, Center for International Development, Harvard Univ., Working Paper 115 (2005).
- Robert J. Barro, *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study* (Cambridge, MA: MIT Press 1997).
- Rosamond.B, *Theories of European Integration* 2000, New York
- Ramcharan, Bertrand R., Preventive Diplomacy at the UN, United Nations Intellectual History Project, Indiana University Press, 2008
- Schwarzenberger G., *Power Politics-A Study of World Society*, London, 1964
- Sheehan, M. (2005). *International Security. An Analytical Survey*. London, Lynne Rienner Publisher Inc

- Strange, S. (1984). The Global Political Economy, 1959-84. *International Journal*, 39(2)
- Симић, Д. Р.: Наука о безбедности – савремени приступи безбедности, Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, Београд, 2002
- Спасевски Ј., Николовски.М, Герасимовски.С, Скрипта , Безбедносни системи Скопје, 2010 год.
- Стаменковски.А, Одбрана, заштита и спасување, Ѓурѓа, Скопје, 1997 год.
- Симонческа Л., Основи на менаџмент, Охрид, 2007
- Сокалски Х. Ј., Грам превенција - Македонија и искуството на
- Обединетите Нации во превентивната дипломатија, Скопје, 2005
- Спасевски Ј., Николовски М. и Герасимоски С.Безбедносни системи (прилог кон учењето за националните безбедносни системи), Факултет за безбедност , Скопје, 2010
- Стаменковски А., Основи на разузнавањето, Скопје, 1999
- Satow, E., A Guide to Diplomatic Practice, Longman, London, 1922
- Strange, S. (1984). The Global Political Economy, 1959-84. *International Journal*, 39(2)
- Таталовић, С.: Национална и меѓународна сигурност, Политичка култура, Загреб,2006.
- Тоновски Ѓ.,„Современа меѓународна зедница“, Скопје, 2008,
- Tatalovic S. i Bilandzic M., Osnove nacionalne sigurnosti, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2005.
- Thomas J. Christensen, ‘Posing Problems without Catching Up: China's Rise and Challenges for US Security Policy’, *International Security* 25/4 Spring 2001
- The Oxford Handbook of Modern Diplomacy -Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur
- Figures calculated from data in, Angus Maddison, ‘Historical Statistics, World Population, GDP and Per Capita GDP, 1–2003 AD’, 2007.

- On the superiority of US tanks over Soviet tanks, see Malcolm Chalmers and Lutz Unterseher, 'Is There a Tank Gap? Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets', *International Security* 13/1 (Summer 1988).
- Williamson Murray, 'German Response to Victory in Poland: A Case Study in Professionalism', *Armed Forces and Society* 7/2 (Winter 1981), 285–98.
- Williamson Murray, eds., *Military Effectiveness, Volume I: The First World War* (Boston, MA: Allen & Unwin 1988), 14.
- Zemin.J, *Lun guofang yu jundui jianshe* On National Defense and Army Building (Beijing: Jiefangjun chubanshe 2002)

Интернет страни

- <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/serious-and-organised-crime-threatassessment>
- <http://www.rcips.ky/portal/page/portal/polhome/theorganisation/specialist/criminalinvestigationdepartment>
- <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>
- <https://www.dw.com/ммф-и-владата-со-различни-прогнози-пад-на-економијата-од-54-или-44-отсто/a-55278812>
- <https://ssm.org.mk/mk/ekonomskata-kriza-sozdava-globalna-socijalna-recesija>
- https://mk.wikipedia.org/wiki/Историја_на_економската_мисла#Дејвид_Рикардо
- Eastern Partnership Civil Society Forum „Civil societies of the EaP need a clearer vision of where the Eastern Partnership leads their countries, EaP CSF at EURONEST Parliamentary Assembly”, 2015, <http://eap-csf.eu/en/news-events/news/civil-societies-of-the-eap-need-clearer-vision-of-where-the-eastern-partnership-leads-their-countries-eapcsf-at-euronest-parliamentary-assembly/>
- [Venezuela is Another Black Eye for China's Economic Diplomacy – CTN News – Chiang Rai Times](http://www.chiangraitimes.com)". *www.chiangraitimes.com*. Retrieved 2019-03-13.
- <http://www.cgimk.org.mk>
- www.mtvexit.com/traffic/human-trafficking

- <https://bizfluent.com/info-8057178-corporate-security.html>
- <http://mk.wikipedia.org/wiki>
- <http://www.interpol.int>
- <http://www.europol.europa.eu>
- <http://www.secicenter.org>
- www.morm.gov.mk
- www.gov.mk
- www.mfa.gov.mk
- www.finance.gov.mk
- www.nbrm.gov.mk
- www.president.gov.mk
- www.nato.int
- www.dcaf.ch
- www.gcmarshall.bg
- www.gov.hr www.ccmr-bg.org
- www.csd.bg
- <https://ssrn.com/abstract=1436584>
- https://web.archive.org/web/20060518052150/http://www.transcend.org/t_database/pdfticles/318.pdf